

Poticanje govornoga razvoja djece rane i predškolske dobi stihovima i pokretima

Adžaga, Mihaela

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:033855>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported](#)/[Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-08**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Mihaela Adžaga

**POTICANJE GOVORNOGA RAZVOJA DJECE RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI STIHOVIMA I POKRETOM**

Završni rad

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Mihaela Adžaga

**POTICANJE GOVORNOGA RAZVOJA DJECE RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI STIHOVIMA I POKRETOM**

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Vladimira Velički

Sumentor: Božica Vuić, prof.

Petrinja, rujan 2024.

ZAHVALA

Zahvaljujem svojoj mentorici, profesorici Božici Vuić, koja mi je tijekom studija nesebično dijelila svoje znanje. Hvala na odvojenom vremenu i svim savjetima za pomoć pri pisanju ovog završnog rada.

Zahvaljujem svojoj obitelji koja mi je davala vjetar u leđa tijekom cijelog studiranja, a posebno mami koja mi je prenijela ljubav prema ovom zvanju.

Veliko hvala najbližim prijateljima na bezuvjetnoj podršci.

„Obrazovanje ne mijenja svijet, ono mijenja ljude koji će promijeniti svijet.“ – Paulo Freire

SAŽETAK

U ovom se radu govori o poticanju govornoga razvoja djece rane i predškolske dobi stihovima i pokretima. Govor je primarno sredstvo sporazumijevanja među ljudima koje se svakodnevno razvija. Najveću ulogu u procesu razvoja djeteta, kao i u procesu razvoja govora ima djetetovo okruženje, posebice roditelji i odgojitelji koji s djetetom provode najveći dio vremena u djetinjstvu. Jezični razvoj sastoji se od predekspresivnog i ekspresivnog razdoblja u kojima je iznimno važno svakodnevno poticati govor na različite načine i tako ostvariti interakciju s djetetom. Mogućnosti poticanja govora su mnogobrojne, pa se tako primjerice djeci svakodnevno mogu čitati razne priče i slikovnice, pjevati pjesmice, mogu učiti brojalice, stihove u rimi, igrati pokretne igre i slično. Razvojem govora utječe se i na razvojna područja kao što su socio-emocionalni, spoznajni i motorički razvoj. Motorički razvoj povezan je s govornim razvojem što dokazuje činjenica da dijete od najranije dobi izvodi pokrete poput pljeskanja ili tapšanja dok mu odrasli pjevaju, a kasnije je ta povezanost sve vidljivija. Odgojitelji u svakodnevnoj metodičkoj praksi koriste različite pjesmice, stihove i brojalice koje osim poticanja jezičnoga razvoja, potiču i motoričke aktivnosti. Uz korištenje pokreta, odgojitelj djeci može nuditi razne instrumente na kojima mogu svirati kako bi uz sve navedeno, mogli razvijati i ritam. Pjevanje uz pokret je prirodan način djetetova izražavanja koje odgojitelji svakodnevno provode u odgojno-obrazovnoj ustanovi, a djeca se tome posebno raduju.

Ključne riječi: rana i predškolska dob, razvoj govora, stihovi, pjesmice, pokret

SUMARRY

This paper work discusses the stimulation of the speech development of early and preschool children with verses and movements. Speech is the primary means of communication between people that develops every day. The greatest role in the process of child development, as well as in the process of speech development, is played by the child's environment, especially parents and educators who spend most of the time with the child during childhood. Language development consists of pre-expressive and expressive periods in which it is extremely important to encourage speech in different ways every day and thus to interact with the child. There are many opportunities to encourage speech, so for example, children can be read various stories and picture books every day, sing songs, learn counting, rhyming verses, play mobile games, and the like. The development of speech also affects developmental areas such as socio-emotional, cognitive and motor development. Motor development is connected with speech development, which is proven by the fact that from an early age, a child performs movements such as clapping or patting while adults sing to him, and later this connection becomes more and more visible. In their daily methodical practice, preschool educators use various songs, verses and counters that, in addition to encouraging language development, also encourage motor activities. Along with the use of movement, the preschool educator can offer children various instruments that they can play so that, in addition to all of the above, they can also develop rhythm. Singing with movement is a natural way for children to express themselves, which preschool educators do every day in an educational institution, and children are especially happy about it.

Keey words: early and preschool age, speech development, verses, songs, movement

Sadržaj

1. UVOD	1
2. RAZVOJ DJETETOVA GOVORA	2
2.1. PREDJEZIČNO ILI PREDEKSPRESIVNO RAZDOBLJE	4
2.1.2. FAZA FIZIOLOŠKOG KRIKA I REFLEKSNOG GLASANJA.....	6
2.1.3. FAZA GUKANJA/GUGUTANJA	7
2.1.4. FAZA BRBLJANJA	7
2.1.5. AKTIVNO SLOGOVNO BRBLJANJE	7
2.2. JEZIČNO ILI EKSPRESIVNO RAZDOBLJE	8
3. VAŽNOST POTICANJA GOVORA	14
4. MOGUĆNOSTI POTICANJA GOVORA	16
5. PJESME I POKRETI	20
6. ODNOS GOVORA I POKRETA	22
7. STIHOVI – UGLAZBLJENE PJESME	24
8. PRIMJERI AKTIVNOSTI POTICANJA GOVORA STIHOVIMA I POKRETIMA	27
8.1. PLIESNI RUKOM	27
8.2. DUGINE BOJE	27
8.3. IGRAJMO SE	31
8.4. OVČICE BOVČICE	31
8.5. IDE, IDE BUBAMARA.....	32
8.6. PTICA.....	33
8.7. OVAJ PALAC	33
8.8. CVJETIĆ	34
8.9. OBITELJ	35
9. ZAKLJUČAK	36
10. LITERATURA	37
PRILOZI	39

1. UVOD

Razvoj dječjeg govora složen je proces koji se odvija pod utjecajem različitih čimbenika. Autorica Posokhova (2008) objašnjava kako je govor socijalni fenomen te da je njegov razvoj moguć samo u uvjetima ljudskog okruženja. Također smatra da obitelj, kao najprirodnije i najbliže djetetovo okruženje, ima najveću ulogu u procesu dječjega razvoja, uključujući i razvoj govora.

Stihovi su prirodni oblik poezije koju svakodnevno koristimo u radu s djecom rane i predškolske dobi. Pjesmice i brojalice svu djecu potiču na spontanu aktivnost, a u odgojno-obrazovnom radu najčešće se koriste motoričke aktivnosti poput cupkanja, pljeskanja, tapkanja, stupanja, trčanja, skakanja, plesanja i sl. Tijekom izgovaranja stihova, djeci nudimo određene pokrete jer su pokret i geste usko povezani s govorom.

Razvoj fine motorike u korelaciji je s razvojem govora. Drugim riječima, ako razvoj fine motorike zaostaje, zaostaje i razvoj govora. Od iznimne je važnosti da su djetetovi prstići aktivni kako bi se što bolje ostvario cjelokupni dječji razvoj, a samim time i jezični razvoj.

U ovom radu govori se poticanju govornog razvoja djece rane i predškolske dobi stihovima i pokretom. U prvom dijelu opisan je razvoj dječjeg govora te je detaljno objašnjena podjela na predjezično i jezično razdoblje. Zatim je objašnjeno zašto je važno poticati dječji govorni razvoj. U radu su opisane i mogućnosti poticanja govora koje se mogu primjenjivati u vlastitom domu, kao i u odgojno-obrazovnoj praksi te je opisana uloga odgojitelja u poticanju djetetova govora. Definirana je poezija i prikazana njena podjela i objašnjeno je zašto djeca vole poeziju te koja je njena svrha u govornom razvoju. U radu je prikazano koju ulogu ima mozak u odnosu pokreta i govora. Detaljno je objašnjeno zašto su malešnice korisne za govorni razvoj.

Također, u sklopu završnoga rada prikazane su aktivnosti koje mogu biti poticaj za djetetov govorni razvoj, a koje se mogu provoditi u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, tj. u svakodnevnoj metodičkoj praksi.

2. RAZVOJ DJETETOVA GOVORA

„Govor je viša psihička aktivnost djeteta koja mu omogućava da pomoću sustava znakova i simbola priopćava svoje znanje, osjećaje, potrebe i mišljenja drugim ljudima. Osnovni simboli u ljudskom govoru su riječi, a njegova najvažnija funkcija je komunikacija. Govor se razvija sustavno i predvidivim redoslijedom“ (Starc i sur., 2004: 26).

Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015) navode da je jezični razvoj proces, jednako kao i socijalni, emocionalni ili spoznajni razvoj. Autorice i objašnjavaju da je taj proces određen prepoznatljivim razvojnim obrascima koji se pojavljuju u očekivanim razdobljima. Isto tako, proces se kod djece ne odvija jednakom brzinom i na isti način, pa se može reći da je određen individualnim obilježjima.

Prema Peteh (1998), govor se mora učiti i svladava se postupno. Značajke govora su brojne, među kojima se mogu izdvojiti sljedeće:

- govor je proizvod glasova i glasovnih kombinacija
- sredstvo usmenog kazivanja, izražavanja želje, misli i osjećaje
- sredstvo obavješćivanja, suosjećanja i utjecaja
- sredstvo stjecanja znanja o ljudima i svijetu
- sredstvo komunikacije, oruđe mišljenja, asocijacija i slično

U svom radu, autorica Posokhova (2008) ukazuje kako se jedan od prvih važnijih otkrića u području razvojne psihologije sastoji se u tome da za svaku psihičku funkciju, u koju ubrajamo i govor, postoji određeno osjetljivo razdoblje kada se ta funkcija najučinkovitije razvija. Senzibilno razdoblje za razvoj govora naziva fazom tzv. „ranog djetinjstva“ koje traje od prve do treće godine života. Na kraju prve godine djeteta izgovara prvu riječ, ali je bitno napomenuti kako iza te riječi stoji složeno razdoblje tijekom kojega se stvara temelj razvoja govora.

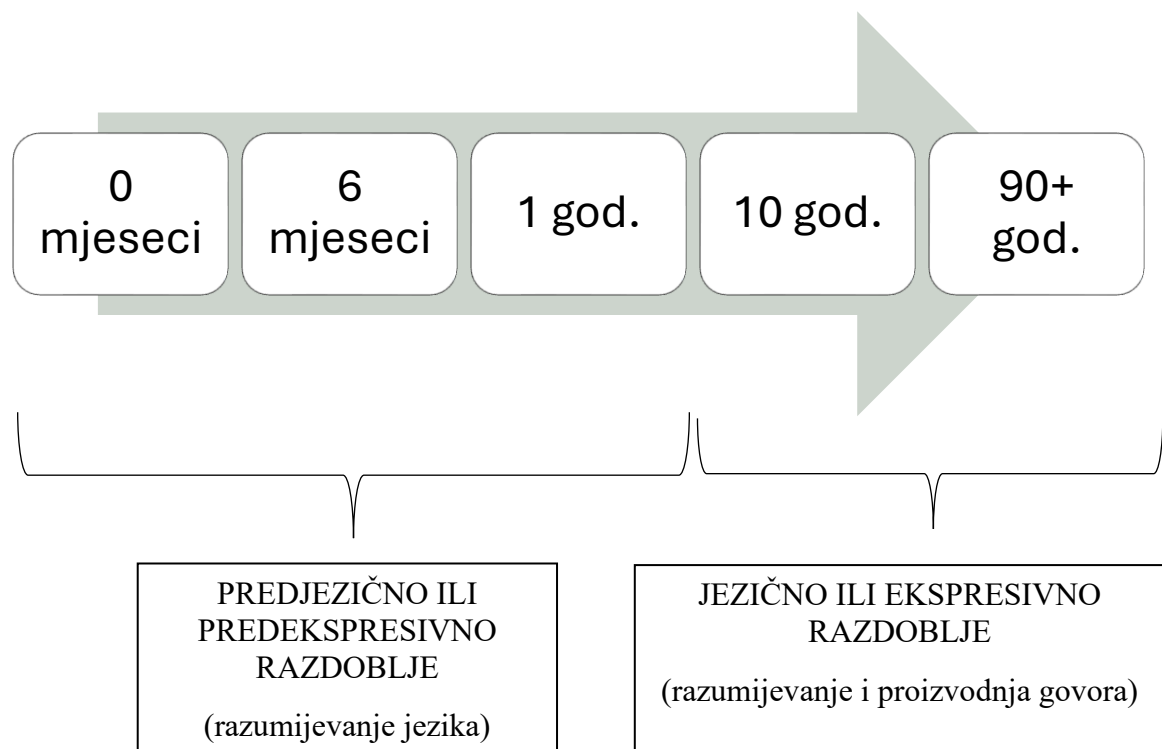
Tijek razvoj jezika i govora velik je pokazatelj ukupnoga djetetova razvoja, ali njega mogu narušiti razni rizični faktori poput prijevremenog rođenja, niske porođajne težine, oštećenja sluha, zanemarivanja djeteta te niz drugih stanja koja su se pokazala rizičnim za jezično-govorni razvoj (Andrešić i sur., 2010).

Starc i sur. (2004) kako je navedeno u radu E.H. Lennenberg (prema Spencer 2001), objašnjavaju da se kritični period u kojem djeca započinju govoriti nalazi u rasponu od 18 do 24 mjeseci poslije rođenja. Ljudi koji iz određenog razloga nisu do puberteta naučili govoriti,

vjerojatno više i neće. Naglašavaju i važnost adekvatne socijalne stimulacije jer se samo tako dolazi do korištenja urođenih mogućnosti, a samim time i do razvoja govora.

Djeca uče jezik slušajući druge kako govore i što govore, a da pritom nastoje zadovoljiti očekivanja i nade koji drugi polažu u njih. Dijete usvaja jezik jer je on sastavni dio gotovo svake situacije u kojoj se ono nalazi, a osim toga uči da se ponaša kao i drugi članovi njegove zajednice (Prebeg – Vilke, 1991).

Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015) navode da teorija dijeli rani jezični razvoj na predjezični i jezični, iako smatraju da ta dva termina obično donose pogrešne interpretacije. Naime, često se događa da se pojam *predjezično razdoblje*, doslovno tumači kao razdoblje u koje nema usvajanja jezika. Takvo poimanje tog pojma potpuno je pogrešno zato što je, kako autorice (2015) objašnjavaju, težnja arbitrarne podjele bila je isključivo naglasiti vremensku prekretnicu na kojoj se jezik počinje ostvarivati u svojem proizvodnom obliku, odnosno označiti trenutak kada dijete upotrebom jezika počinje ostvarivati interakciju sa svojom okolinom. Iz svega navedenoga ispravnije bi bilo govoriti o predekspresivnom i ekspresivnom razdoblju jezičnoga razvoja (Kuvač Kraljević i Kolagranić Belić, 2015).



Slika 1. Vremenski prikaz razdoblja jezičnog razvoja (prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015, str. 25)

2.1. PREDJEZIČNO ILI PREDEKSPRESIVNO RAZDOBLJE

Predjezično razdoblje podrazumijeva period od rođenja pa sve do izgovaranja prve smislene riječi. Kuvač Kraljević i Kologranić i Belić (2015) prema Reed (2005) objašnjavaju da novorođenče, uvlačenjem usana indicira da je gladno, škiljenjem da mu smeta svjetlo, a plakanjem da mu je hladno. U ovom se razdoblju stvaraju važni preduvjeti za kasniji razvoj govora i jezika (Starc i dr., 2004), a jedan od njih je uredan razvoj predverbalne komunikacije (Posokhova, 2008). Bitno je naglasiti da se govor ne počinje razvijati prvom riječju, nego još u utrobi, kada dijete sluša glas svoje majke i uči razlikovati taj glas od ostalih glasova. Upravo zato može se reći da se govor razvija slušanjem (Posokhova, 2008).

Autorice Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015) prema Sharp i Hillenbrand (2008) objašnjavaju ključna obilježja unutar prvih šest mjeseci predjezičnog razvoja:

- Nakon trećeg dana života, novorođenče razlikuje govor od drugih zvukova i može se usredotočiti na njega
- U prvim tjednima novorođenče proizvodi refleksivni plač i vegetativne glasove
- Nakon prvog mjeseca razlikuje konsonante (npr. razlikuje *da* i *ba*) te prepoznaje vokale bez obzira na visinu tona
- Između šestog i osmog tjedna, dojenče, počinje kombinirati produžene vokale i guturalne glasove zbog položaja grkljana (npr. *guu*, *aaah*, *haa*), odnosno počinje proizvoditi prve zvukove bez značenja što se naziva gukanje. Gukanje se većinom javlja u interakciji dojenčeta s odraslima.
- Smijeh se javlja oko 16. tjedna
- Vokalna igra ili, kako ju je Oller (1980) nazvao, faza širenja razvojno se javlja između 16. i 30. tjedna. Dojenče u tom razdoblju proizvodi različite vokale i konsonante. „Za razliku od početne faze gukanja u kojoj dijete proizvodi guturalne glasove *g* i *k*, a posljedica su djetetova položaja tijela (većinom ležanje), dojenče u ovoj dobi proizvodi glasove *m*, *n*, *p* i *d* i igra se svojim vokalnim organima pokušavajući imitirati najčešće glasove koje čuje iz svoje okoline.“ S pomoću vokalne igre dojenče osvještava vokale organe (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015: 27).

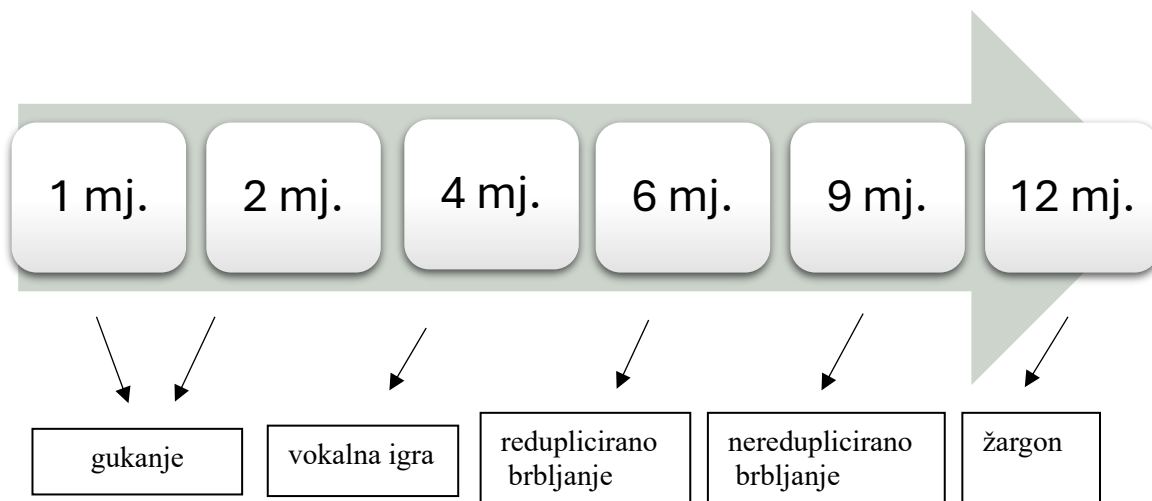
Obilježja i miljokazi¹ koji pripadaju vokalizaciji unutar prvih 6 mjeseci dojenčeta života, prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015) nisu prototipna obilježja jezičnog razvoja. Naime, autorice objašnjavaju da vokalizacija koja je opisana u tim miljokazima nije namjerno i svjesno kontrolirana s viših kognitivnih razina pa tako npr. proizvodnja glasa *k* i *g* nije namjerna i svjesna u razdoblju gukanja već nastaje zbog položaja grkljana pri ležanju. Prema hipotezi kontinuiteta (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015, prema Macnamara, 1984) obilježja i miljokazi koji slijede nakon šestog mjeseca prototipno su jezični i nagovjestitelji su jezične proizvodnje. Glavni miljokaz u tom razdoblju je brbljanje, koje određuje kanonički slog strukture konsonant – vokal.

Brlbljanje se, prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015), ostvaruje kroz dvije faze:

- Reduplicirano brbljanje javlja se između 6. i 9. mjeseca - u ovom razdoblju dojenče proizvodi nizove glasova iste glasovne strukture (npr. *ba-ba-ba-ba-ba*)
- Nereduplicirano brbljanje započinje oko 8. – 9. mjeseca i u tom razdoblju djeca proizvode nizove različitih slogova (npr. *ba-ma-pa*).

Od velike je važnosti pojavljivanje kanoničkog sloga ili brbljanja za jezični razvoj. Dojenče u ovom razdoblju proizvede puno različitih nizova slogova, ali samo neke od njih (npr. *ma-ma*, *ta-ta*) okolina prepoznaje kao one sa značenjem i tako potiče njihovu proizvodnju. Iz svega navedenog brbljanje označava početak fonološkog razvoja, a njegov izostanak prvi je pretkazatelj mogućih teškoća u jezičnom razvoju (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015). Dijete je fonološki uspješnije u proizvodnji nizova slogova različitih struktura koji su postupno sve dulji i imaju intonacijsku i naglasnu raznolikost, zbog čega okolina stječe dojam da dojenče proizvodi rečenice bez značenja. Upravo ta proizvodnja dugih nizova neredupliciranih slogova bogatih glasovnom raznolikošću i intonacijom naziva se intonacijsko brbljanje ili žargon (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015). Pojavom žargona u 12. mjesecu djetetova govornog razvoja, razvija se „mogućnost kontroliranja vokalne proizvodnje“, koja pridonosi sposobnosti da dijete proizvede prvu riječ koja nosi značenje (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015: 29, prema Mac Whinney, 2001).

¹ „Razvojni miljokazi skupovi su funkcionalnih vještina koje dijete stječe unutar određenog vremenskog okvira, odnosno specifičnih zadataka koje većina djece može savladati u određenoj dobi“ (Sindik i Boban, 2016:7, prema Lejarraga i sur., 2002; Maggi i sur., 2005; Hagan, Shaw i Duncan, 2008; Lejarraga i sur.) Detaljnije na: https://www.researchgate.net/publication/311935168_MILJOKAZI_RAZVOJA_PREDSKOLSKE_DJECE_STUDIJA_NA_UZORKU_DJECE_U_HRVATSKOM_PREDSKOLSKOM_INSTITUCIONALNOM_KONTEKSTU (preuzeto 21.8.2024)



Slika 2. Miljokazi predjezičnog razdoblja (prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015, str. 28)

S druge strane, autorice Velički i Katarinčić (2011) razlikuju nekoliko faza u predjezičnom razdoblju, o čemu će se više govoriti u sljedećim potpoglavljima:

2.1.2. Faza fiziološkog krika i refleksnog glasanja

Ova faza traje prva dva mjeseca života i u njoj se dojenče glasa plačem, krikom ili nekim fiziološkim zvukovima. Prvo glasanje je spontano, refleksno i pokazatelj je fiziološkog i emocionalnog stanja dojenčeta – ugone ili neugode (Starc i dr., 2004). Osim što beba radi velik broj spontanih pokreta nogama i rukama, ona i nesvjesno pokreće govorne organe – jezik, glasnice, donju vilicu i usnice. „U kriku dominiraju zvukovi slični samoglasnicima, uz blagu nazalnost glasa“ (Posokhova, 2008: 14). Majka vrlo brzo počinje razlikovati krik kao signal djetetova osjećanja. Krik zdravog novorođenčeta je bistar, glasan s kratkim uzdahom, dok je simptom rizika (mogućnost razvojnog poremećaja) kada je dojenčev krik prodoran ili jako tih, kada se sastoji od kratkih i naglih vriskova ili kada dijete jednolično stenje ili plače nekoliko dana uzastopno bez somatskog razloga (Posokhova, 2008). Na ovaj način uspostavlja se rana emotivna komunikacija između djeteta i njemu bliskih osoba, koja je važan preduvjet za zdrav govorni, ali i opći razvoj djeteta (Starc i sur., 2004).

Starc i sur. (2004) prema Vasta i sur. (1998) objašnjavaju da u ovoj fazi dijete prvobitno stječe kontrolu nad intenzitetom glasa (oko 2. mjeseca), kasnije tijekom 3. i 4. mjeseca stječe kontrolu nad visinom glasa i konačno, oko 5. mjeseca uspostavlja kontrolu nad izgovorom glasovnih sekvenci.

„Psiholozi su ustanovili zanimljiv fenomen – na samom početku razvoja govora (u prvoj fazi) beba izgovara glasove prisutne u različitim svjetskim jezicima, ali tijekom komunikacije

s odraslima jedne jezične sredine, sposobnost izgovaranja glasova ostalih jezika postupno se smanjuje“ (Posokhova, 2008: 15). Drugim riječima, sva djeca će se od rođenja glasati uglavnom na isti način. Što više rastu i slušaju govor svoje okoline, to će više oponašati taj govor i postupno ga usvajati. Dijete će najbolje usvojiti one glasove koji su u njegovoj jezičnoj sredini najviše prisutni.

2.1.3. Faza gukanja/gugutanja

„Unutar tri do četiri mjeseca nakon rođenja vaše dojenče će početi stvarati samoglasnike i zatim one *ku* i *gu* koje poznaje svaki roditelj. (...) Kada se dojenče počinje glasati, odjednom se pojavljuju ti glasovi i, kao rezultat, dojenče se glasa svojim poznatim *ku*-ima i *gu*-ima. Zato, to zovemo gugutanje“ (Apel i Masterson, 2004: 28-29).

Gukanje počinje tijekom drugog mjeseca djetetova života kada ono spontano počinje proizvoditi jednostavne vokalne zvukove koji i dalje nisu u potpunosti artikulacijski određeni. Za razliku od dosadašnjeg glasanja, gukanje je povezano s osjećajem ugone. Važno je naglasiti kako se gukanje pojavljuje kod sve djece, bez obzira na kulturološke razlike. Poželjno je da roditelji i okolina govorno reagiraju na djetetovo gukanje, da oponašanjem odgovaraju na gukanje, kao i da slušaju dok dijete guče jer na taj način pridonose govornom razvoju (Starc i sur., 2004). Međutim, prema Prebeg-Vilke (1991) znanstvenici ni plač ni gukanje ne smatraju pretečom jezika, jer oni nemaju karakteristike artikuliranih glasova govora.

2.1.4. Faza brbljanja

U ovoj fazi koja traje od 5. do 8. mjeseca života, pojavljuju se glasovne igre i brbljanje. Dijete oponaša zvukove iz okoline i postupno počinje proizvoditi početno slogovno glasanje (poput glasova *taa*, *baa*, *maa*) koje s vremenom prelazi u slogovno brbljanje. Ovo razdoblje je od velike važnosti u govornom razvoju jer dijete spaja odvojene glasove u glasovne sekvence na temelju kojih se onda gradi govor (Posokhova, 2008).

2.1.5. Aktivno slogovno brbljanje

Faza aktivnog slogovnog brbljanja traje od 8. do 12. mjeseca života. Sada glasovi koje dijete proizvodi ponavljanjem istog sloga (*ba-ba*, *ma-ma*) počinju zvučati kao pravi glasovi materinskog jezika. Dijete brbljanjem ostvaruje interakciju s odraslima te pažljivo sluša ljudski govor (Posokhova, 2008). Što se više dijete bude približavalo svom prvom rođendanu, njegovi će glasovi sve više sličiti glasovima koje odrasli upotrebljavaju za prave riječi (Apel i Masterson, 2004). Do kraja predverbalnog razdoblja dijete će ovladati bitnim funkcijama koje

mu omogućuju svladavanje materinskog jezika (Starc i sur.,2004). „Kada dijete u razvoju svoga govora iz predverbalne faze gukanja prijeđe u verbalnu fazu, pa se ritam slogova pretvori u ritam riječi, kažemo da je dijete progovorilo“ (Velički i Katarinčić, 2011: 10).

Zaključno, predjezično razdoblje je ono razdoblje u kojem dijete, intenzivno doživljavajući okolinu oko sebe, razvija razumijevanje jezične informacije te pokušava proizvesti prve glasove te postaje svjesno jezika kao najmoćnijeg komunikacijskog sredstva (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015). U ovom razdoblju dojenče u govornom aspektu proizvodi mnoštvo toga, ali bez značenjskog lingvističkoga materijala, odnosno materijala koji je jezično prepoznatljiv odraslima (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015, prema Kuvač, 2004).

2.2. JEZIČNO ILI EKSPRESIVNO RAZDOBLJE

Oko prve godine, kada dijete proizvede prvu riječ i time uđe u fazu jednočlanoga iskaza, započinje jezično razdoblje. Prva riječ javlja se između 10. i 14. mjeseca, a po sadržaju nosi višestruka značenja cijele rečenice pa se naziva holofraza. To znači da riječ *mama*, kao najčešće proizvedena prva riječ, može značiti *nahrani me, podigni me, presvuci me itd.* (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015). Dječji se rječnik postupno povećava tijekom sljedećih nekoliko mjeseci (Apel i Masterson, 2004).

Dijete govor svladava postupno. Nakon prve riječi javlja se rečenica od dvije riječi, zatim kratke rečenice od tri – četiri riječi, a tek je između četvrte i pete godine rečenica složena i potpuna. Prva riječ nosi najviše informacija, a odrasli koji komuniciraju s djetetom razumiju djetetov govorni izraz i značenje (Peteh, 1998). Prva izgovorena riječ također je i početak razvoja aktivnog rječnika i semantike (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015, prema Kuvač, 2007).

Prema Posokhova (2008), postoje dva fonda riječi – aktivan i pasivan. Aktivan font uključuje one riječi koje dijete svakodnevno koristi u vlastitom govoru i razumije njihovo značenje. On je od iznimne važnosti jer se prema njemu procjenjuje djetetov mentalni razvoj. S druge strane, pasivan fond riječi sadrži riječi koje dijete ne upotrebljava u vlastitom govoru, ali ih razumije.

Pasivni rječnik se ne smije zanemariti iz više razloga. Prije nego što progovore, djeca mogu prepoznati i pokazati stvari koje odrasli imenuju (npr. *zeko, nos*) i u stanju su poslušati jednostavnu uputu ili zahtjev (npr. *Donesi jaknu*). Također, djeca počinju odgovarati na pitanja (npr. *Želiš li još?*) gestama što ukazuje da razumiju što im odrasli govore. Odgojiteljima je

pasivni rječnik djece važan jer daje uvid u djetetovo razumijevanje svakodnevnog govora. Ako dijete ne razumije riječi koje svakodnevno čuje u njegovom okružju, ne razvija kontakt očima kada mu se nešto govori, ne komunicira pokazivanjem, ne reagira na zahtjeve ili upute ili ako uopće ne pokušava oponašati govor odraslih, sve to odgojitelju može ukazivati da dijete ima teškoće u jezičnom razvoju. Pravovremena reakcija odgojitelja i rano prepoznavanje teškoće je ključno jer je ipak odgojitelj osoba koja s djetetom provodi veći dio njegove svakodnevice pa zbog toga među prvima može uočiti nepravilnosti u razvoju govora.

Razvoj govora se, navodi Posokhova (2008), otkako je dijete napunilo jednu godinu i izgovorilo prvu smislenu riječ, prati prema broju riječi koje dijete koristi. Autorica je također došla do saznanja da jednogodišnje dijete (urednog razvoja) raspolaže nekolicinom riječi, dvogodišnjak ima font između 200 i 300 riječi, a trogodišnjak čak do 2000 riječi.

Razdoblje od 12. do 18. mjeseca, odnosno od progovaranja prve riječi pa do leksičkog brzaca, navode Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015) određuju dvije vrste riječi:

- 1) Referencijalne riječi - služe za označavanje objekata i osoba iz djetetove okoline (vlastita imena, imena nekih predmeta i sl.)
- 2) Nereferencijalne ili socijalno-pragmatičke riječi - upotrebljavaju se u društvenim interakcijama djeteta s drugim osobama (npr. *pa-pa, daj*) (Barrett, 1995).

Rječnički je razvoj u tom periodu spor i prosječno se tijekom mjesec dana u mentalni leksikon pohrani oko 9 riječi. Nakon što takvom brzinom dijete u vlastiti rječnik pohrani 50 riječi, dolazi do naglog porasta rječnika koji se naziva leksički brzac. Sve navedeno se, prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015) događa otprilike u 18. mjesecu (dobni raspon od 15. do 22. mjeseca).

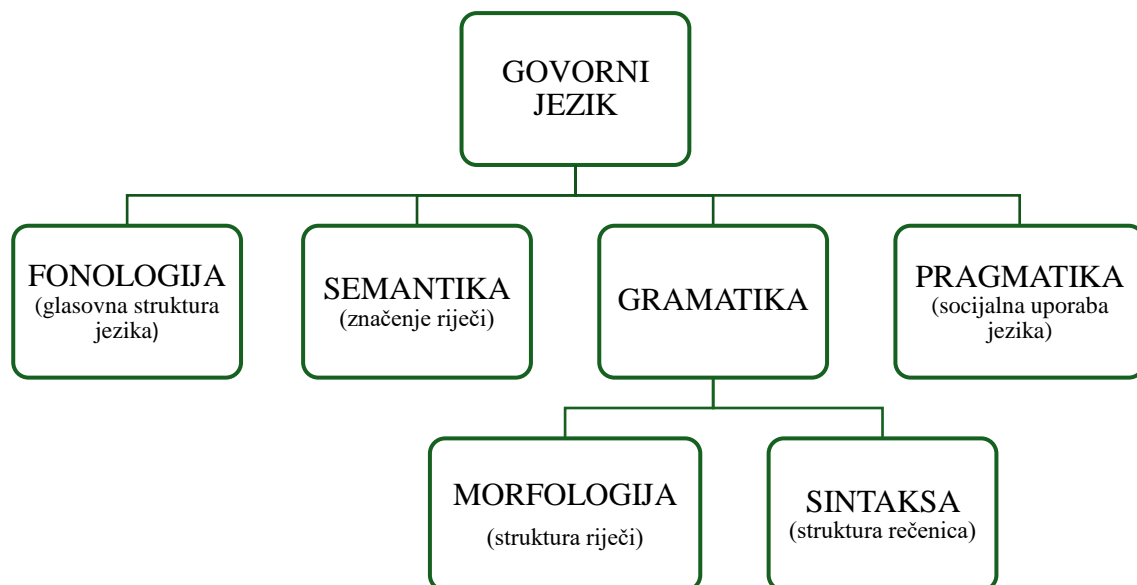
U 2. godini dijete oblikuje prvu rečenicu koja se najčešće sastoji od dvije - tri riječi koje je dijete usvojilo iz govora odraslih i okoline. Autori Andrešić i sur. (2010) ukazuju kako dijete počinje spontano povezivati dvije riječi i tako stvara svoje prve rečenice. Dijete pri prvim rečenicama najčešće koristi imenice, dok sve druge vrste riječi izostavlja, a takav govor se naziva telegrafski govor (Starč i sur., 2004). Telegrafski govor, prema Velički i Katarinčić (2011), sadrži samo one riječi koje su ključne za poruku.

Prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015), dijete je većim i raznovrsnijim rječnikom u mogućnosti povezati riječi u sintagme što ga dovodi u razdoblje dvočlanih iskaza (od 20. do 24. mjeseca), odnosno u razdoblje u kojemu se pojavljuju prve kombinacije riječi

(npr. tata pa-pa, mama daj). Krajem 2. godine dolazi do intenzivnog razvoja razumijevanja. Vrsaljko i Paleka (2018) navode da djeca kombiniraju jezik i kontekst na najekonomičniji mogući način i tako najbolje iskorištavaju svoje ograničene jezične mogućnosti. Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015) prema MacWhinney (2001) objašnjavaju da su prvi djetetovi iskazi u skladu s djetetovim jezičnim mogućnostima, pa se tako u dječjoj jezičnoj proizvodnji javlja velik broj pogrešaka, poopćavanja ili sužavanja na morfološkoj i semantičko-leksičkoj razini (npr. hoćem, konjovi...). Isto tako, autorice (2015) tvrde da su sve te pogreške i odstupanja u jeziku djece znakovi djetetova napredovanja u uočavanju jezičnih pravila i jezične produktivnosti.

Razdoblje između treće i četvrte godine, autorice Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015) opisuju kao razdoblje kada bi kod djeteta trebala biti usvojena osnova materinskoga jezika. Osnova materinskog jezika, prema autoricama (2015) označava usvojenost temeljnih odrednica svih jezičnih sastavnica čime jezik postaje dominantno sredstvo za ostvarivanje interakcije. Dijete u ovoj fazi posjeduje određeni broj riječi na kojima može primjenjivati razna morfološka pravila i slagati ih u sve složenije strukture. Autorice (2015) navode da dostizanje osnove materinskog jezika označava ulazak u složeniji svijet jezika na svim njihovim sastavnicama.

U nastavku su grafički prikazane 4 bitne komponente za koje Likierman i Muter (2007) navode da čine sustav jezika, a razvijaju se prije djetetova polaska u školu:



Slika 3. Struktura govornog jezika (prema Likierman i Muter, 2007, str. 172)

Likierman i Muter (2007) navode da se naziv fonologija odnosi na *glasovnu* strukturu jezika. Od dana kada dijete počne izgovarati prve riječi do polaska u školu, vidljive su velike promjene u fonološkom razvoju djeteta, odnosno u njegovom izgovoru. Između prve i četvrte godine česta je zamjena glasova u govoru. Dijete će pokušati pravilno izgovoriti neki glas, ali neuspješno (npr. *blavo* umjesto *bravo*). U trećoj godini života dijete nerijetko izostavlja glasove i cijele slogove, pa tako umjesto „*banana*“, kaže „*nana*“. To nije razlog za brigu sve dok se zamjena i izostavljanje glasova (osim u pojedinačnim riječima) pojavljuje nakon što dijete navrší pet godina. Fonološki razvoj pretežito završava do 5. godine života, što znači da je uoči polaska u školu dijete sposobno pravilno izgovarati sve glasove (Likierman i Muter, 2007).

Semantika, prema Likierman i Muter (2007), obuhvaća *značenje* jezika. U ranoj se dobi semantički razvoj uglavnom odnosi na razvoj fonda riječi tj. bogaćenje vokabulara. Dijete razumije značenje riječi (receptivni vokabular) prije nego ih smisljeno krene upotrebljavati u razgovoru (ekspresivni vokabular). Autorice (2007) također navode da se razdoblje između godine i pol i dvije godine označuje kao nagli razvoj vokabulara. Djeca tijekom tog razdoblja velikom brzinom dodaju nove riječi svojem vokabularu, a to može biti i do deset riječi dnevno. Ponekad djeca koriste riječi na vrlo određen način, pa tako sužavaju značenje riječi, npr. koriste riječ „*pas*“ misleći samo na vlastitog psića. Češća je pojava proširivanja značenja, kada djeca primjenjuju jednu riječ na širu skupinu predmeta nego što bi bilo primjereno pa riječ „*pas*“ koriste za sve životinje. Te pogreške postupno nestaju jer djetetov vokabular s vremenom postaje sve bogatiji. (Likierman i Muter, 2007).

Likierman i Muter (2007) objašnjavaju da se gramatika se sastoji od dvije zasebne komponente, morfologije i sintakse. Morfologija se odnosi na strukturu riječi, posebno na uporabu gramatičkih markera koji označavaju vrijeme, rod, aktiv i pasiv, množinu i sl. Sintaksa se odnosi na poredak riječi u rečenici. Ako se on promjeni, značajno može promijeniti i značenje cijele rečenice. Kada dijete počinje slagati rečenice od tri riječi, dolazi do „gramatičke eksplozije i ono počinje uvoditi i gramatičke markere. Gramatički markeri su male glasovne jedinice koje se dodaju riječima i mijenjaju njihovo značenje“ (Likierman i Muter, 2007: 175). Upotreba gramatičkih markera također ima svoj razvojni poredak, zato autorice (2007) ističu da završetak koji označava množinu ili pomoćni glagol za prošlo vrijeme, dijete usvaja prije iznimaka koje postoje u svakom jeziku, pa tako nije neobično čuti da dijete kaže „*pojest ću dva kruhova*“ umjesto „*dva kruha*“. Djeca postupno usvajaju niječne oblike između druge i treće godine te ih koriste na sve složeniji način. Tako će dijete s dvije godine reći „*ne čokolada*“, ali će s tri i pol godine reći „*nema više čokolade*“. Djeca između treće i šeste godine počinju

unapređivati složenu gramatičku strukturu rečenica. Počinju koristiti veznike (*i, ako, ali, jer*), a uz aktivne rečenice (npr. *netko je probušio loptu*) počinju koristiti i pasivne (npr. *lopta je probušena*). Kako je dijete starije i približava se polasku u školu, tako će sve pravilnije koristiti gotovo sve gramatičke strukture (Likierman i Muter, 2007).

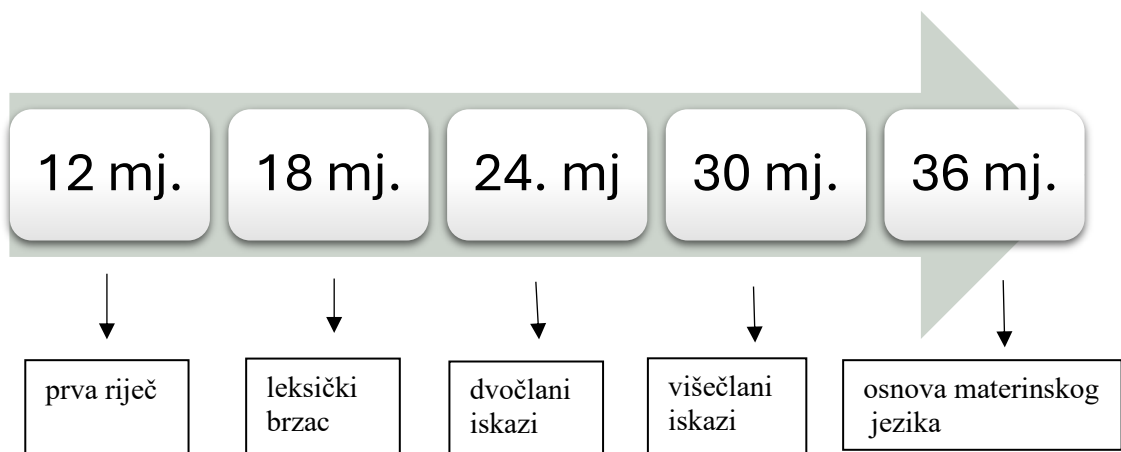
Primjena jezika u socijalnom kontekstu odnosi se na zadnju jezičnu sastavnicu, pragmatiku. Ona obuhvaća komunikaciju s drugima i uključivanje u socijalnu interakciju (Likierman i Muter, 2007). Dvogodišnje dijete koristi jezik za uljudno ophođenje s okolinom pa tako zna koristiti riječi poput „*hvala, molim, izvoli*“. Djeca prije polaska u školu moraju biti sposobna ispričati neku priču na smislen način i moraju znati čekati kako bi došli na red u razgovoru (Likierman i Muter, 2007).

Odgovitelji u metodičkoj praksi svakodnevno procjenjuju je li dijete uspješno savladalo sve prekretnice u svim komponentama jezika. Pa tako u području fonologije, ako odgojitelj posumnja na zaostajanje u razvoju jezika, može promisliti je li djetetov razumljiv njemu i ostalim članovima obitelji, izgovara li dijete pravilno većinu pojedinačnih glasova u svakodnevnom govoru i sl. Prema Likierman i Muter (2007), treba imati na umu da će odgojitelj razumjeti djetetov govor jer je naviknut na njega, ali ako ga ne razumiju ljudi koji ga ne poznaju dobro, to može prouzročiti teškoće. Ako odgojitelj primijeti da dijete ima bogat i određen vokabular, tj. upotrebljava velik broj imenica, ali pritom koristi i druge vrste riječi, to znači da je semantički razvoj jezika uredan te nema razloga za brigu. Ako je djetetov vokabular siromašan, stalno koristi iste riječi i nepravilno ih upotrebljava, to može biti znak teškoća u razvoju jezika (Likierman i Muter, 2007). Ukoliko dijete izgovara rečenice od najmanje pet do šest riječi, poštuje poredak riječi u rečenici, koristi gramatičke markere (poput padežnih završetaka), zna tvoriti negativne oblike (*ne, nije*) i koristi veznike u govoru, utoliko se može reći da se dijete dobro razvija u smislu gramatike. Ako to nije slučaj, djetetov gramatički razvoj nije onakav kakav bi trebao biti (Likierman i Muter, 2007). U području pragmatike, odgojitelj se može pitati koristi li dijete riječi i pozdrave poput *zdravo, molim, hvala* na primjeren način, hoće li dijete dodatno objasniti ono što je reklo ako mu kažemo da ga nismo razumjeli, čeka li dijete kako bi došlo na red u razgovoru s nekim prijateljem i sl. Ako su odgovori potvrdni i odgojitelj može reći da se to događa gotovo uvijek ili većinom vremena, to znači da „dijete počinje shvaćati društvena pravila uporabe jezika, što će mu omogućiti lakšu komunikaciju s drugima - i što će mu pomoći u sklapanju prijateljstva“ (Likierman i Muter, 2007: 183).

Kuvač Kraljević i Kogranić Belić (2015) smatraju da je za ostvarenje pragmatike potrebno puno veće znanje od samog jezika. Jeziku je važno pridružiti i ostale čimbenike, poput društvenih ili kulturoloških. Djeca tijekom usvajanja jezika, prema autoricama (2015), otkrivaju značenja iskaza u komunikacijskom kontekstu i tako uče stvarati društveno prihvatljive iskaze.

Zbog svega navedenoga, okolina ima izniman utjecaj na osiguravanje djetetova iskustva koje će mu biti podloga kako bi mogao prilagoditi jezik trenutačnoj situaciji, odnosno kako bi postigao komunikacijske kompetencije (Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015). Dio te okoline čine odgojitelji koji svakodnevno moraju usavršavati vlastiti govor jer oni „primjerom moraju komunicirati ono što u odgojnom smislu žele postići kod djece s kojom rade“ (Globočnik Žunac, Todorov i Ercegovac, 2022: 207 prema Fulghum, n.d.)

Autorice (2022: 207) također ističu važnost komunikacijske kompetencije odgojitelja: „Odgojitelj, profesionalac svoje struke, u potpunosti mora biti elokventan na svim komunikacijskim nivoima. Upotreba primjerenog akademskog vokabulara, terminološki ispravnih pojmova, razumijevanje sugovornikovog načina razmišljanja, jasnoća i preciznost u retorici sve su to odlike akademske komunikacije koju odgojitelj svakodnevno koristi“ .



Slika 4.. Miljokazi jezičnog razdoblja od prve do pete godine (prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015, str. 31)

Starc i sur. (2004) naglašavaju da u razdoblju od četvrte i pete godine, govor ima bitniju ulogu u spoznajnom razvoju i to razdoblje poznato je pod nazivom „godine dječjih pitanja“. Smatraju da je od velike je važnosti da odrasli odgovaraju na dječja pitanja jer tako proširuju djetetove spoznaje, potiču znatiželju i razvijaju spremnost na istraživanje.

Tijekom šeste i sedme godine, prema Starc i sur. (2004), dijete koristi sve vrste riječi te je u potpunosti usvojilo gramatička pravila. To znači da dijete u govoru pravilno koristi rod, jedninu i množinu, da pravilno slaže riječi u rečenici i da koristi sve vrste riječi, da upotrebljava gramatičke markere, kao i da zna tvoriti negativne oblike. Rječnik sedmogodišnjaka je u pravilu bogat, iako u tome veliku ulogu ima okolina. Autori (2004) također napominju da je dobar govor preduvjet je za buduće učenje pisanog jezika u školi.

Kuvač Kraljević i Kologranić Belić (2015) zaključuju sljedeće: jezični razvoj je proces koji ima svoj tijek i stil te ga obilježava velik broj promjena. Jezične sastavnice ne razvijaju se samostalno, već je razvoj svake sastavnice preduvjet za razvoj sljedeće. Iz toga proizlazi da je razvoj prvog jednostavnog fonološkog sustava iz razdoblja brbljanja i žargona preduvjet za razvoj leksikona u obliku prve riječi. Prve riječi su pak preduvjet za razvoj morfologije i sintakse. Kada se usavrši osnova materinskog jezika, jezičnom razvoju tu nije kraj, već razvoj svih sastavnica postaje usklađeniji i neprekidan. Jezični razvoj traje cijeli život, ali je razvoj najdinamičniji upravo u razdoblju ranog jezičnog razvoja.

3. VAŽNOST POTICANJA GOVORA

Velički (2009: 84) prema Prekop (2008) objašnjava: „Dakle, za zdrav razvoj govora komunikacija s djecom je neophodno potrebna. U prvih sedam godina života dijete je posebno otvoreno za oponašanje uzora. Uzor djeluje više od sveg odgajanja. Djetetu samo moramo omogućiti da bude u blizini svoga uzora.“

Važni koraci razvoj u prve tri godine života definitivno su razvoj pokreta, usvajanje govora i buđenje razmišljanja. Govor kao sredstvo koje prenosi naše osjećaje i raspoloženje oslanja se na zrak koji izdišemo. Upravo iz tog razloga funkcija disanja mora biti zdrava, a to znači da fiziološko i govorno disanje mora biti usklađeno (Velički i Katarinčić, 2011).

Velički i Katarinčić (2011) došle su do sljedećih zaključaka: kada promatramo djecu koja tek uče govoriti, možemo uočiti da ona vole ponavljanja. Kod djece između dvije i tri godine života, primjećujemo da cijelo tijelo govori s njima dok pokušavaju izgovarati komplicirane riječi. Djeca čak i slušajući uključuju cijelo tijelo. Učiti govor znači aktivirati tijelo iznutra putem disanja – strujanja zraka. Za dijete od treće do pete godine, govor je prije svega i zvučno i glasovno iskustvo. S pomoću ritmičkog ponavljanja jezičnim dobro, dijete vježba jezik. U današnje vrijeme, djeca imaju teškoća s izgovaranjem i izostajanjem skupina samoglasnika i suglasnika i to dovodi do činjenice da ne mogu artikulirano govoriti. Zbog svega navedenog,

važno je s djecom ponavljati razne stihove koji uključuju ponavljanja i onomatopeje (Velički i Katarinčić, 2011).

U svom radu Velički i Katarinčić (2011) ukazale su na važnost dugog igranja igara (poput igre vokalizacije) s djecom u koje je uključeno ponavljanje samoglasnika jer se na taj način dijete otvara vanjskom svijetu. Također, navode da je usvajanje govora uz igru u djetinjstvu vrlo važna razvojna faza, ali je često zapostavljena. Što se tiče medija, autorice smatraju da vrijeme koje djeca provode ispred ekrana treba biti ograničeno na najmanju mjeru, a izbor sadržaja posve kontroliran. Velički (2009: 85) tvrdi: „Djeci moramo omogućiti “prostor za govor” prije svega u smislu da se dijete osjeća prihvaćeno, shvaćeno i voljeno, kako bi se moglo pozitivno razvijati u svakom pogledu, pa i u pogledu govora.“

Djeca ne usvajaju govor samo spontano, već ga moraju i učiti. Iz tog proizlazi činjenica da govor mora biti potaknut, a za to je neophodan dobar govorni uzor i interakcija s odraslima. Dijete rječnik može bogatiti na razne načine, a određeno iskustvo, poticaj okoline i ponašanje su neophodan preduvjet za razvoj govora. (Velički i Katarinčić, 2011).

„Rane jezične aktivnosti znatno utječu na kasnija jezična postignuća; nema li stoga dijete prilike slušati govor, nema li poticaj odraslih, teže će svladati umijeće čitanja. Dijete koje nema sugovornika, može postati pasivno te propustiti mnoge prigode za komunikaciju. Ne potiče li se djetetov jezični razvoj, ono se izlaže većem riziku od poremećaja u ponašanju te može imati poteškoća u školi i učenju“ (Šego, 2009: 128). Drugim riječima, dijete uči govor slušajući osobe iz svoje okoline. Što je dijete više izloženo odraslima koji mu pružaju pravilan govorni uzor, ono će brže usavršiti govor, a samim time će imati manje teškoća u ovladavanju jezika.

Bitan korak kojim se može ohrabriti komunikacija djeteta u izrazito ranoj dobi, prema Adams (2007) jest da ga se motivira da pokazuje, da ide prema ili da izgovara ime predmeta koji želi. Treba imati strpljenja ako je dijete fizički aktivnije jer tad intenzivnije istražuje fizički svijet.

Posokhova (2008) navodi kako je stimulativna okolina važna za poticanje govora: dječja soba trebala bi biti ispunjena raznim predmetima s pomoću kojih može istraživati svim osjetilima poput visećih igrački i predmeta različitih boja, materijala i oblika, kao i omogućiti djetetu slušanje glazbe (pjevanje i sviranje na različitim instrumentima). Čak i nesvjesno dodirivanje raznih površina aktivno stimulira mozak i tako čini temelj za razvoj govora.

Govor se kao socijalna funkcija može razvijati samo ako uz neprestanu stimulaciju govornih centara u mozgu (Posokhova, 2008). Autorica također tvrdi da moramo što više razgovarati s bebom od samog rođenja jer dijete počinje učiti govor na temelju imitacije, slušanjem i oponašanjem. Nedostatak govorne stimulacije tijekom prvih mjeseci života može uzrokovati ozbiljne probleme poput zaostajanja u govornom razvoju.

Važno je napomenuti kako se stimulacija pojedinačne funkcije, u ovom slučaju govor, mora obavljati u sklopu sa stimulacijom svih drugih psihičkih funkcija. Tako je govor, kako tvrdi Posokhova (2008), usko povezan s intelektom, memorijom, percepcijom... Naime, govor je najmlađa ljudska funkcija što znači da njome upravljaju najmlađe moždane strukture koje se razvijaju kasnije od ostalih. Samim time funkcija je osjetljiva i na vanjske utjecaje i na odstupanja u radu drugih, starijih psihičkih funkcija. Cijelu psihu možemo zamisliti kao piramidu u kojoj je svaki stupanj povezan s ostalim dijelovima. Pri samom vrhu je govor, ispod njega intelekt, zatim emocije i volja, a onda percepcija, pažnja i memorija. Govorna funkcija je pod utjecajem svih navedenih psihičkih funkcija, pa je bitno to uzeti u obzir kod planiranja stimulativnog procesa (Posokhova, 2008).

4. MOGUĆNOSTI POTICANJA GOVORA

Dijete jako brzo napreduje tjelesno i mentalno. Posokhova (2008) ukazuje da poticanje govora najuspješnije provode roditelji jer oni najbolje poznaju svoje dijete. Dječji mozak u poticajnom okruženju raste i tako se u njemu razvijaju bogate neuronske veze. U svijetu postoje slučajevi u kojima je dokazano da djeca koja su odrastala u društvu bez ljudi, nikada nisu naučila govoriti.

Motorika je usko povezana s govornim razvojem. Djeca koja zaostaju u razvoju fine i grube motorike, najčešće imaju i teškoća u govoru. Upravo zbog toga, bitno je djetetu omogućiti da se nesmetano kreće prostorom i istražuje sve oko sebe. Priroda i boravak na zraku također omogućuju priliku za bogatu motoričku i senzornu stimulaciju.

Uz to, dijete najbolje uči govor opažanjem i slušanjem (Posokhova, 2008). Upravo zato od samog rođenja moramo što više razgovarati, komentirati aktivnosti koje su usmjerene na dijete, pjevati mu uspavanke, dječje pjesme i rime te djetetu moramo biti govorni uzor. Naš govor mora biti jasan, razgovijetan prilagođen djetetu i upućen na dijete. Bez obzira što dijete ne razumije ono što mu govorimo, bitno je da govorenjem unaprijed stvorimo uvjete za razvoj govora. Posokhova (2008) smatra da manjak govorne stimulacije tijekom prvih mjeseci života

prouzročiti zaostajanje u govornom razvoju. Isto tako, navodi da je govor usko vezan s psihičkim funkcijama kao što su inteligencija, pamćenje, pažnja i percepcija. Čitanje je jedno od brojnih mogućnosti kako potičemo razvoj govora, na način da obogaćujemo djetetov rječnik, potičemo govornu aktivnost te motiviramo djecu na slobodno govore. Andrešić i sur. (2010) navode da najjednostavniji način poticanja jezično-govornog razvoja upravo čitanje priča djetetu. Zajedničkim čitanjem slikovnice dijete uočava da slikovnica (kasnije knjiga) sadrži pisan tekst koji se pretvara u priču. Tako se već od najranije dobi aktivnosti čitanja obogaćuju djetetov rječnik, a samim time i govorni razvoj.

Osim toga, čitanjem i pričanjem priča potiče se djetetov moralni i estetski razvoj: djeca kroz priče uče o moralnim vrijednostima kao što su prijateljstvo, iskrenost, poštivanje drugih i sl. Poznato je da se u bajkama djeca uglavnom poistovjećuju s dobrim likovima. Ako se djetetu čita bajka *Tri praščića*, ono vrlo brzo uočava razliku između pozitivnih i negativnih likova jer shvaća da je negativan onaj koji želi drugome učiniti nažao (*kao npr. vuk koji je htio pojesti praščiće*). Odgojitelj želi djeci поближе prenijeti emociju koju nosi tekst priče. Shodno tome, velika je razlika hoće li odgojitelj tekst poput „*Vuk je puhao i puhao, pa zastao, a onda je još jače puhao i na kraju otpuhao kućicu!*“ izreći jednolično, bez dinamike i emocija, ili će s druge strane koristiti vrednote govorenoga jezika i tako se poigravati s tempom, bojom glasa, naglašavanju riječi, ali i korištenju gesti koje će djeci u potpunosti prenijeti doživljaj teksta.

Osim priča, razvoju djetetova govora pomaže govorenje dječje poezije o čemu govori Posokhova (2008): „Kako bi cijeli proces stimulacije bio potpuno prirodan i djeci ugodan, dobro je pokušavati uvoditi aktivnosti koje istodobno potiču više funkcija pa i govor. Naprimjer, učenje dječje poezije izvrstan je poticaj za razvoj govora, pamćenja, emocija, mentalnih i kreativnih potencijala. Osim što razgovaramo s djetetom, moramo mu mnogo čitati i zajedno učiti dječju poeziju s jednostavnim, čistim rimama“ (Posokhova, 2008: 35). Dijete mora osjetiti da se okolina zanima za njegov govorni izraz, a uz to mu treba omogućiti sadržaje kako bi se zadovoljila dječja prirodna znatiželja. U ranoj dobi takve sadržaje nudi književnost i poezija (Velički i Katarinčić, 2011).

Jedna od mogućnosti poticanja govora u odgojno-obrazovnom radu jest i korištenje brojalice. Prema Peteh (1998), brojalice su važne za razvoj govora i verbalnu komunikaciju te imaju brojne dobrobiti:

- potiču na govornu aktivnost
- oslobađaju dječji govor

- motiviraju djecu da govore slobodno i tečno
- bogate dječji rječnik
- pridonose pravilnom izgovoru pojedinih glasova (č, ć, d, đ, dž, š, r)
- smanjuju govorne smetnje
- izrađuju dikciju, naglasak i intonaciju
- obogaćuju djetetovu spoznaju
- motiviraju djecu na kreativne igre prema vlastitom interesu.

Poticanje razvoja fine motorike također utječe na razvoj govora. Posokhova (2008) objašnjava da su znanstvenici otkrili veliko stimulativno značenje funkcije ruke. Naime, dokazali su da stupanj razvoja govora kod djece izravno ovisi o stupnju formiranosti pokreta prstiju ruke. Na temelju tog istraživanja, otkriveno je sljedeće: razvoj govora je uredan kada razvoj pokreta prstiju odgovara dobi. Također, razvoj govora izostaje kada razvoj fine motorike zaostaje, čak u slučaju da je gruba motorika (pokreti rukama i nogama, hodanje, trčanje, skakanje) dobro razvijena.

Velički (2009) navodi kako je govor dio kulture koji se razvija, ne samo govoreći, već i slušajući te ukazuje na važnost kvalitetnog socijalnog okruženja. Veliku ulogu u tome imaju odgojitelji, pa autorica (2009) napominje i sljedeće: odgojitelj je osoba koja djetetu omogućuje poticajno okruženje za sve aspekte njegova razvoja, pa tako i za govor. Da bi djeci omogućili okruženje za govor koje bi bilo poticajno, osim „prostora za govor“, omogućavanja djetetu da govori u malim skupinama, u paru, ali i pred cijelom skupinom, potrebno je djecu najprije okružiti i kvalitetnim (jezičnim) sadržajima te im omogućiti da slušaju, odnosno čuju kvalitetan, posredovani govor. Velički (2009) ukazuje da primjeri iz prakse pokazuju da je poticanje govorne kompetencije i izražavanja izrazito zanemareno, a razlog tomu je činjenica da se u metodičkoj praksi potpuno izbacilo okupljanje djece (ne prisilno), već okupljanje u smislu zajedničkog druženja, razgovaranja, čitanja i slušanja priča i raznih stihova, igranja pokretnih i gestovnih igara te igara koje potiču govorno stvaralaštvo.

Prema Petrović-Sočo (1997), uspostavljanje komunikacije između djeteta i odgojitelja temelji se na stvaranju socio-emocionalne veze. Ona se razvija svakodnevno, kroz razne praktičke aktivnosti. Svakodnevne situacije koje se ponavljaju više puta i koje odgojitelj prati odgovarajućim govornim izrazom, djetetu omogućuju da postupno razumije govora odgojitelja u interakciji i komunikaciji s njim, kao i vokalizacijom, aktivnostima i gestama izmjenjuje zajednička značenja. Odgojitelj treba strpljivo čekati prve odgovore djeteta koje su neverbalne naravi, zatim ih postupno proširivati i dati u djetetovu žargonu kako bi ih ono moglo lakše

usvojiti. Petrović-Sočo (1997) također smatra da ukoliko bi se izgradila verbalna komunikacija s djetetom i razumio njen govor o aktivnostima koje se ne oslanjaju na neposredni kontekst, utoliko odgojitelj mora organizirati različite situacije i aktivnosti – od listanja i promatranja slikovnica, pričanja jednostavnih priča, do kratkih lutkarskih dramatizacija, igara scenskim lutkama i slično. Istovremeno, najvažnije je da odgojitelj takve situacije koristi za izazivanje spontanog govora djece. Dobre i pravovremeno odabrane aktivnosti prirodno će izazvati zanimanje djeteta i tako mu omogućiti da govor koristi u različite svrhe i na različite načine (Petrović-Sočo, 1997).

Starc (2023) ističe neke od aktivnosti kojima se potiče govor kod djece, a odgojitelji ih mogu provoditi u metodičkoj praksi, ovisno o razvojnoj fazi u kojoj se dijete nalazi:

- „dijete treba imati priliku slušati različite zvukove, a kasnije prepoznavati predmete s određenim zvukom i tražiti ih skrivene u prostoriji (iza leđa, zastora, ispod stola..)
- kada gleda slikovnice, čitati mu ili pričati priče kratkim i jasnim rečenicama, opisivati što dijete vidi, gleda
- pjevati djetetu jednostavne stihove i pjesmice te plesati s njim
- brojati predmete s djetetom, imenovati lijevu i desnu ruku, nogu, imenovati dijelove tijela, imenovati predmete s kojima se trenutno igra i njihove boje
- govoriti jasno, jednostavno i ne prebrzo, dok gramatika jezika ne smije biti previše komplicirana kako bi dijete moglo spontano ponavljati govorne obrasce
- djetetu kratkim rečenicama opisati što dijete radi, vidi, čuje... Tako se njegov svijet pretvara u riječi i on uči opisivati ono što vidi, radi, čuje... Npr. „*Pogledaj macu. Maco mijau, mijau. To je mala maca. Maca je crna.*“
- proširiti djetetov govor kada uoči predmet, životinju, biljku u okolini. Kada dijete kaže npr. „*Auto*“, odgojitelj proširuje: „*Veliki crveni auto*“
- svakodnevno čitati slikovnice s velikim slikama, kratkom pričom ili nekoliko jednostavnih rečenica kako bi dijete moglo imenovati stvari i opisati sliku
- s vremenom čitati sve duže priče, dijete ih treba rekonstruirati, može i uz pomoć lutaka
- igrati se predmetima i ulaziti u simboličku igru, razvrstavajući predmete u kategorije“ (Starc, 2023: 4-5).

5. PJESME I POKRETI

Pjesma je, prema Goran i Marić (1987) izvor radosti i znanja, bez obzira sluša li je dijete, ili je pjeva. Njegova aktivnost pri pjevanju pridonosi većem angažiranju emocija i intelekta, a samim time ima i veću odgojnu vrijednost.

Prema Rade (2009), razni stihovi, pjesmice i brojalice potiču dijete na spontanu motoričku aktivnosti; ljuljanje, cupkanje, mahanje, pljeskanje, tapkanje, stupanje, trčanje, skakanje, plesanje, sviranje... U nekim igrama, tijekom izgovora pjesmice, odmah možemo ponuditi određene pokrete. „Oni služe boljem privlačenju djetetove pozornosti (mahanje rukama u igri „*Keke keke, moje ruke*“), pojašnjavanju značenja riječi (ljutito hodanje i mrštenje u pjesmici „*Ide baba ljuta*“), poticanju bolje neverbalne odnosno gestovne komunikacije (gesta primicanja „hrane“ ustima u pjesmici „... *samo jest' i pit'!*“), isticanju ritma, tempa, melodije ili govorne strukture pjesmice (pljeskanje „*Tašun, tašun, tanana*“), uvježbavanju određene motoričke vještine (izdvajanje/podizanje prstića u pjesmici „*Jedan-dva, to sam ja*“ ili križanje ruku u igri „Kriš-kraš Matijaš“ (Rade, 2009: 30-31).

Solar (1982) objašnjava tvrdnju da su stihovi „prirodni oblik poezije“, pa se poezija može razmotriti i klasificirati prije svega kao književna djela u stihovima. Zalar (2002) pak ukazuje kako je poezija za djecu drugačija od poezije za odrasle: prije svega, dječja poezija se obraća dječjim mogućnostima doživljavanja, što znači da su literarne aluzije ograničene, odnosno da su metafore bliske djetetu. Junaci djece u današnje vrijeme djeluju čak i u svemiru, a ne samo ispod krošanja drveta.

Prema Crnković (1982), dječju poeziju djeca više slušaju nego što je čitaju: slušaju je i pjevaju kada je povezana s melodijom, ponavljaju je u igrama ili je slušaju nekim drugim suvremenijim medijima. Djeca se s dječjom poezijom susreću jako rano, ali je isto tako rano i napuštaju. Čim djeca otkriju nove vrste poput realistične pripovijetke i avanturističkog romana, smanjuje se interes od dječje poezije, kao da su ju prerasla i ne pokazuju nikakav interes za nju. Isto tako, odrasli često djeci nude poeziju koja im nije namijenjena i to može dovesti do odbacivanja poezije, što otežava kasnije ponovno prihvaćanje poezije. Sve navedeno pridonosi i nepravilan izbor poezije u neprikladno vrijeme (Pavlić i Vuić, 2019, prema Crnković, 1982).

Svako dijete je prirodno ritmično. Zalar (2002) tvrdi da je ritam dio pulsa naše svakodnevnice – mirovanja, disanja, rastenja... Poezija tako ispunjava prirodni djetetov osjećaj za ritam. On gradi pjesmu i razlikuje je od proze. Promjena ritma inicira često novi element u pjesmi: neko raspoloženje suprotno dosadašnjem, drugu osobu ili pak upozorenje. Rima i

zvučnost imaju veliku ulogu u dječjoj poeziji zato što djeca, prema Zalar (2002), uživaju u rimi koja im stvara glazbenu vizuru pjesme, uživaju u „riječima koje pjevaju“. Rima je samo jedan segment zvučnosti pjesama. Valja spomenuti i aliteracije, ponavljanja, asonance, naglašavanje suglasnika... Djecu zanima zvučnost jezika, stoga uživaju u šaljivim i neobičnim kombinacijama riječi (Zalar, 2002).

Mašta je bitan dio dječje poezije. Kada Zalar (2002) govori o maštovitosti pjesme, pritom misli na okrenutost poezija svim osjetilima: vidu, sluhu, dodiru, okusu i mirisu. Svi navedeni aspekti imaju posebno značenje za djecu jer su to najvažniji načini na koji ona istražuju svijet.

Crnković (1982) ukazuje da motivi koji se mogu pronaći u dječjoj poeziji, na prvi pogled djeluju uvijek isto. Smatra da dječja poezija mora pratiti razvoj djeteta i njegovo otkrivanje svijeta: od najbližeg obiteljskog kruga preko bliže prirode pa sve do široke prirode i do društva. Stoga se u dječjoj poeziji, koja prati psihički razvoj djeteta, „naziru grupe motiva koje se smjenjuju prema dječjoj dobi i, donekle, prema vremenu u kojem dijete živi (Crnković, 1982: 93).

Djeci je rima važna jer je, prema Zalar (2002), ona jedan od aspekata zvučnosti pjesama u kojoj djeca uživaju. Djeci je rima poput igre riječima, oni uživaju u neobičnim odnosima između riječi. Poezija nikako ne može biti zamjena za pravo osjetilno iskustvo, koliko god ona slika sadržavala. To znači da dijete ne može stvoriti, npr. sliku mokrog i suhog pijeska riječima, već dodirrom mora osjetiti razliku. Shodno tome, Zalar (2002) govori kako je tužno što su u suvremenom društvu djeca zakinuta u osjetilnim iskustvima.

Osim rime, dječja pjesma je sadržajem i zadacima neposredno vezana za područje govorne i scenske kulture (Goran i Marić, 1987). Svakodnevno ponavljajući tekst pjesama, djeca usvajaju nove riječi i tako bogate rječnik. U odgojno-obrazovnoj praksi odgojitelji nerijetko koriste pjesme kao motivaciju za upoznavanje tematske recitacije ili priče. Goran i Marić (1987) navode da se pjesma može izvoditi prije susreta s nekim književnim tekstom ili nakon doživljavanja teksta. Kao dobra motivacija slikanju, crtanju, oblikovanju ili igri građenja, može poslužiti pjesma koju djeca već poznaju i mogu je pjevati sigurno i sa zadovoljstvom. Aktivnost poput crtanja uz pjesmice opušta djecu, ona mogu pokazati slobodni izraz i maštu što rezultira različitim i jedinstvenim likovnim radovima. Pjevanje pjesama djeluje na optimalan tjelesni, emocionalni, socijalni i intelektualni razvoj djeteta, razvijaju se djetetove sposobnosti, vještine i kulturne navike (Goran i Marić, 1987).

Goran i Marić (1987) ističu važnost pjesama uz igru pokretima ili različitim aktivnostima koje djeci služe kao neposredna motivacija za ponavljanje pjesme pa će djeca nakon nekog vremena s lakoćom i sigurnošću intonirati. Navode i da djeca vole pjevati pjesme koje dobro znaju i razumiju tekst, upravo zato što ih tada doživljavaju snažnije. Zaključno, kreativan odgojitelj uvijek će pronaći sve sponove koje povezuju pjesmu ili glazbenu igru s ostalim odgojnim područjima i sadržajima iz dječjeg života (Goran i Marić, 1987).

6. ODNOS GOVORA I POKRETA

Motorika se definira kao djetetova sposobnost svrhovitog i skladnog korištenja vlastitog tijela te kretanje i baratanje predmetima (Neljak, 2009). Ruke su dio tijela kojim neprestano istražujemo svijet oko sebe. Velički i Katarinčić (2011) tvrde da ruke povezuju dvije funkcije: sensorika i motorika. Kada opipavamo neki predmet (taktilno), njime ciljano manipuliramo (pokretom prstiju). Kod djece upravo te funkcije imaju značajnu ulogu prije nego li dijete progovori. Autorice u svom radu objašnjavaju i sljedeće: funkcija ruke razvija se od cijeline (cijela ruka) prema dijelovima (lakat, pojedinačni prsti) te od sredine dlana prema van (vrhovi prstiju). Posebno je značajna, kako za djecu, tako i za odrasle, mogućnost kontroliranja ruku pomoću očiju, odnosno koordinacija oko-ruka.

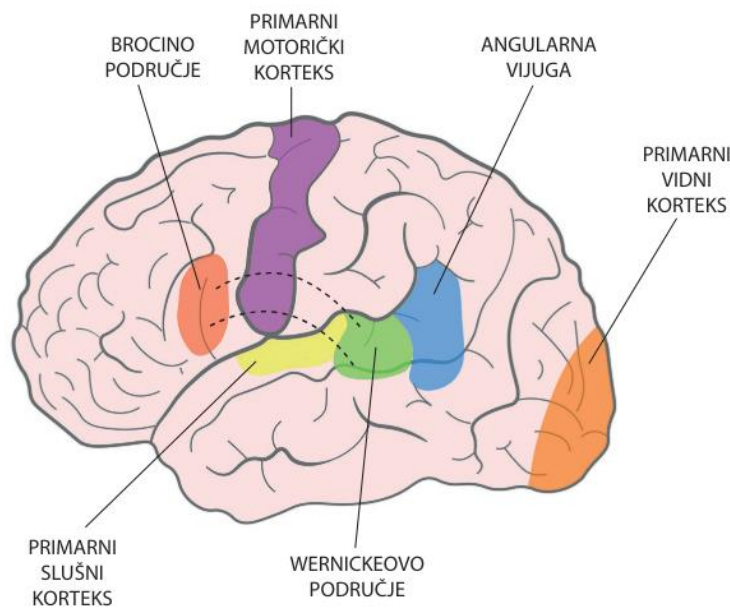
Herljević i Posokhova (2002) ukazuju kako su znanstvenici zaključili da se formiranje važnih govornih zona u mozgu ostvaruje pod utjecajem živčanih impulsa prstiju ruku. Također, tvrde da ukoliko razvoj fine motorike zaostaje, utoliko zaostaje i razvoj govora. Dakle, što su djetetovi prstići aktivniji, to se bolje ostvaruje njegov cjelokupni razvoj.

Bauer (2006:75) kako je navedeno u radu Velički i Katarinčić (2011) objašnjava da je za senzomotorička postignuća, kao što su sposobnosti osjećanja i pokretljivost ruku i usta, potrebna suradnja različitih dijelova mozga. Zanimljivo je da se dijelovi središnjeg živčanog sustava, odnosno moždane stanice koje su zadužene za govor nalaze na istom mjestu kao i zrcalni neuroni odgovorni za sustav upravljanja pokretom. Istraživanja su pokazala da se ne može isključiti čak ni njihova identičnost. Sve je to dovelo znanstvenike do zaključka da se govor tijekom čovjekova razvoja razvio iz motoričkog sustava mozga.

Zanimljivo je to da su jezične funkcije kod većine dešnjaka (njih 96 %) smještene pretežno u lijevoj polutki, dok nešto manje ljevaka (njih 70 %) ima jezične funkcije smještene također u lijevoj polutki (Gulan, 2022).

Gulan (2022: 209-210) ukazuje na tri važna područja kore velikog mozga koja su odgovorna za jezične funkcije (Slika 1.): „Prvo područje naziva se Wernickeovo područje, a nalazi se u temporalnom režnju kore velikog mozga i zaduženo je za razumijevanje govora. Drugo je područje Heschlova vijuga koja se nalazi u lateralnoj pukotini ispred Wernickeova područja, također u temporalnom režnju. Tu je ujedno i primarno slušno područje gdje nastaje osjet sluha. I treće područje važno za obradu jezika jest Brocino područje, a nalazi se uz primarni motorički korteks u frontalnom režnju, neposredno pored područja za kontrolu mišića lica od kojih su neki važni za produkciju govora“.

2



Slika 5. Dijelovi velikog mozga važni za jezične funkcije (prema Gulan, 2020, str. 210)

Velički i Katarinčić (2011) navode da su za razvoj oponašanja, odnosno za početak provođenja pojedinih radnji kod djeteta bitni zrcalni neuroni, koje smo ranije spomenuli. Promatranje radnji koje provodi druga osoba stvara i u promatraču spremnost za provođenje te iste radnje. Za pojavu radnje odnosno geste, ali i pojavu govora, od iznimne je važnosti uspostavljanje odnosa u kojima neće biti straha, napetosti i stresa jer upravo oni reduciraju rad zrcalnih neurona (Velički i Katarinčić, 2011, prema Bauer, 1996: 34)

Suodnos govora i pokreta može se uočiti ako se analizira razvoj govora i motorike kod djece, i to čak od prvih mjeseci života. Sukladno tome, Velički i Katarinčić (2011)

² Preuzeto sa https://www.researchgate.net/publication/340265101_Jezik_i_mozak

objašnjavaju sljedeće: u razdoblju između šestog i osmog mjeseca starosti, dijete rukama počinje izvoditi ritmičke pokrete, poput pljeskanja, tapšanja i dr., pa sada motorika postaje kontrolirana i ritmična. Između osmog i desetog mjeseca starosti djeteta u razvoju motorike mogu se uočiti jednostavne geste koje nose značenje, poput geste mahanja. Istodobno se u govoru pojavljuju prve riječi koje nose to isto značenje. Tijekom idućih razvojnih faza povezanost govora i pokreta vidljiva je i dalje. Naime, između jedanaestog i trinaestog mjeseca dijete signalizira da prepoznaje neki predmet tako što izvodi geste koje se odnose na njegovu primjenu, npr. kada dijete prinosi telefon uhu.

Djeca koja rano koriste geste sklonija su ranom govornom imenovanju stvar i bića iz najbliže okoline (Velički i Katarinčić, 2011, prema Bauer, 2006: 79) Dijete će s vremenom, kako raste, sve manje koristiti geste, a razvoj govorne kompetencije će biti u porastu. Bez obzira na to, geste će uvijek pratiti govor i nikada neće nestati u cijelosti. Povezanost radnje i govora vidimo čak i u igri; dijete je s otprilike 18 mjeseci u stanju poredati radnje logičkim slijedom, što je osnovni preduvjet za igru.

7. STIHOVI – UGLAZBLJENE PJESME

„Naša percepcija posebno je osjetljiva na ljudski glas, osobito na one karakteristike govora koje prepoznajemo kao pjevanje i uz koje ide osebujan ritam i intonacija. Kad se tome pridoda rima, naša percepcija ‘širom otvara svoja vrata’. Stoga oduvijek, intuitivno, u svim kulturama i narodima svijeta, roditelji, djedovi i bake maloj djeci pjevaju, pjevuše i govore u stihovima“ (Rade, 2009: 29).

Dijete se već od najranije dobi susreće sa različitim vrstama stihova. Stih je, prema Hranjec (2006), najprisutnija i najraznovrsnija objava dječje književnosti. Crnković (1982) tvrdi da je uspavanka vjerojatno bila prva pjesma koju je čovjek stvorio pa se djeca tako preko uspavanke prvi put susreću s književnošću. Stihovi i pjesmice su kroz djetetovo odrastanje trajno prisutne. Prema Crnković (1982), dijete već u trećoj godini u obiteljskom okružju uči pjesmice napamet te ih pjevuši pred starijima, u igri sa starijom djecom prima od drugih razbrajalice i slične pjesmice koje čine sastavni dio igre te sluša i pamti recitirane ili pjevane stihove. Kada se govori o dječjim vrtićima, u njima djeca prije polaska u školu nauče golem broj pjesama, kao naprimjer na različitim priredbama gdje nastupaju kao recitatori i pjevači. Goran i Marić (1987) tvrde da odrasla osoba mora pjevati pjesme u intonaciji ili u opsegu glasa primjerenom dječjim mogućnostima.

Prema Rade (2009), stihovi, pjesmice i brojalice su primarni slušno-govorni poticaj koji utječu na komunikacijski, emocionalni i jezični razvoj djece. Navodi da treba imati na umu sljedeće: ritam, intonacija, rima i pjevni ljudski glas djeci stvaraju senzoričku ugodu. Tu ugodu slušanja valjalo bi dopunjavati ugodnim taktilnim doživljajima poput milovanjem, škakljanjem...) i ugodnim proprioceptivnim doživljajima poput nošenja i ljuljanja.

Uz stihove vezemo i pojam pjevanja. Djeci je važno pjevati jer su, kako navodi Rade (2009), stihovi, pjesmice i brojalice korisni su za jezični razvoj djeteta iz više razloga:

- održavaju djetetovu slušnu pažnju
- daju jasnu gramatičku strukturu jezika („*Ti si mali miš koji...*“)
- razvijaju osjećaj za slog („*I-de ma-ca o-ko...*“)
- razvijaju fonematski sluh („*Eci - peci – pec*“)
- olakšavaju učenje teksta ‘napamet’
- razvijaju neke predvještine čitanja i pisanja
- pomažu vježbanju izgovora glasova i riječi.

U ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, odgojitelji u radu s djecom vrlo često koriste malešnice. To su pučke dječje pjesme, nastale su prilikom susreta roditelja i djece, povezuju se s igrom u kojoj je dijete aktivni sudionik, a uključuju i riječi i pokret (Velički i Katarinčić, 2011). Prve zbirke malešnica pod nazivom *nursery rhymes* javljaju se na engleskom jeziku vrlo rano, a pojedinačne pjesme zabilježene su još davne 1600. godine. Naziv „malešnice“ predložio je Milan Crnković, na temelju analize dosadašnjih naziva i vlastitog promišljanja (Velički i Katarinčić, 2011, prema Crnković, 1998: 10-11).

Dječje se pjesme, prema Crnković i Težak (2002) dijele na više podvrsta: uspavanke ili uspavalice, bajalice, brojalice, razbrajalice, pitalice, rugalice i zagonetke. Osim njih, postoje i pjesme za kolo i pjesme za igru ili igralice, cupkalice, zamišljalice, hincalice, izmišljalice, dodirivalice, nabralalice, jezikolomilice. Velički i Katarinčić (2011) tvrde da svi ovi nazivi upućuju na njihovu funkciju i bogatstvo malešnice. Osim navedenog, naglašavaju i sljedeće: fonološka struktura malešnica u sebi sadrži sve glasove koje dijete treba usvojiti. U materinskom jeziku djeteta, malešnice su najpogodnije za uvođenje djeteta u govor, za poticanje njegova kvalitetnog i jednostavnog usvajanja.

Važno je spomenuti i brojalicu za koju znalci kažu da je vrsta umjetničko – književnog teksta, gotova ritmična igra, kratka pjesmica, ritmična cjelina, igra riječima, vrsta onomatopeje ili oblik dječjeg stvaralaštva (Peteh, 1998). Brojalice pomažu razvijati ritam jer se mogu

demonstrirati pokretima: rukama, šakama, nogama ili cijelim tijelom. Peteh (1998) objašnjava da se izgovor brojalice uz pokret može izraziti i pljeskanjem, njihanjem, mahanjem ruku, njihanjem tijela, poskakivanjem, loptanjem nogu, kretanjem u različitim smjerovima i slično. Uz to, tijekom skandiranja brojalice mogu se koristiti i različiti instrumenti poput udaraljki, zvečki, bubnjeva itd. Spomenuta autorica (1998) navodi da se ritmom razvijaju kinestetička osjetljivost, sluh i motorika, on se može izraziti na više načina: visokim ili niskim tonom, brzo ili polako, tiho ili glasno. U brojalici, autorica ističe važnost posljednjeg sloga odnosno riječi kojom se razrješava napetost, a kod te završne riječi može se čučnuti, razbježati, skočiti, okrenuti se, dodirivati određeni predmet...

Goran i Marić (1987) ističu da djecu treba poticati da sama izmišljaju svoje ritamsko – pjevnice kombinacije, tj. da pjevaju svoje vlastite pjesmice jer takvo pjevanje ima veliku važnost za cjelokupan djetetov razvoj pa tako djeca stječu samopouzdanje, upoznaju vlastite pjevačke i stvaralačke sposobnosti, razvijaju govor i sl. U razdoblju od prve do četvrte godine života nije toliko važan rezultat pjevanja i sama izvedba pjesme, već djetetova želja za pjevanjem. Svako njegovo nastojanje važno je pohvaliti. Ako su pjesme koje dijete pjeva odabrane tako da „odgovaraju njegovim psihofizičkim mogućnostima i estetskom kriteriju izbora, razvijat će se i jačati njegova ljubav i estetski odnos prema glazbi“ (Goran i Marić, 1987: 37).

8. PRIMJERI AKTIVNOSTI POTICANJA GOVORA STIHOVIMA I POKRETIMA

8.1. Pljesni rukom

*Pljesni rukom tu-pa tup,
Skokni nogom cu-pa cup.
Jedan, dva, jedan dva, plešu djeca malena.
Pljesni rukom tu-pa tup,
Skokni nogom cu-pa cup,
Jedan, dva, jedan dva, sva su djeca vesela.*

(Lj. Goran)

Odgojitelj pjeva pjesmu i izvodi pokrete rukama i nogama, prema tekstu pjesme, a dijete ga prati. U drugom dijelu pjesme pokreti se ponavljaju. Djeci nakon treće godine može se samo pjevati pjesma, a da ona izvode pokrete. U drugom dijelu pjesme okreću se oko svoje osi na jednu i drugu stranu.

8.2. Dugine boje

*Od sedam šarenih pruga
Sastoji se svaka duga.
Koje boje ona ima,
Reći ćemo sada svima.
Crvena, narančasta, žuta
I došli smo na pola puta!
Zelena, plava i modra ih prate,
A koja je zadnja, sigurno znate.
Ljubičasta boja to je
I to su sve dugine boje!*

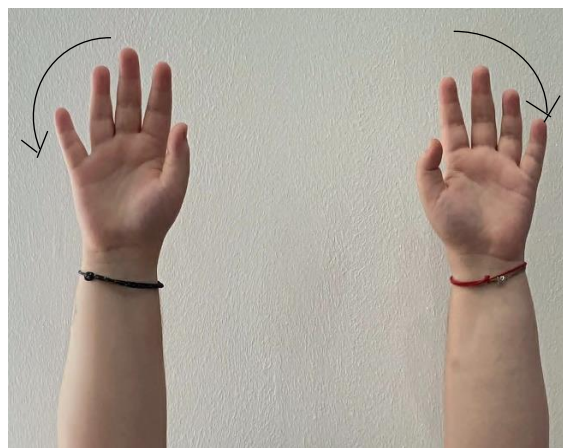
(M. Adžaga)

Odgojitelj izgovara stihove koje prati pokretima. Uz to koristi izrađen poticaj duge koji djeci predočuje različite boje pruga koje izgovara u stihovima. Odgojitelj uzima prugu po prugu te ju slaže na ploču (pomoću čička), tako da je u zadnjem stihu djeci vidljiva cijela duga.

U prvom stihu (*Od sedam šarenih pruga*) rukama se pokazuje 7 prstića (slika 6). Drugi stih (*sastoji se svaka duga*) prati kružni pokret rukama iznad glave visoko u zrak (slika 7). Treći i četvrti stih (*Koje boje ona ima, reći ćemo sada svima*) prikazuje tako prstom upire na različita mjesta, kao kada brojalicom razbire djecu (slika 8). Sljedeći stihovi (*Crvena, narančasta, žuta, i došli smo na pola puta*) prikazuje tako da odgojitelj slaže prugu po prugu na ploču (pomoću čička) i pokazuje prst po prst (kao da broji). Isto radi i sa stihom *Zelena, plava i modra ih prate*. Odgojitelj pokretom ruke koja je na bradi, kao da razmišlja, prati stihom *A koja je zadnja, sigurno znate*. Stih *Ljubičasta boja to je* prikazuje se tako da se zadnju prugu stavlja na ploču i pokaže sedmi prst ruke (slika 9), a u zadnjem stihu *i to su sve dugine boje* ponovi kružni pokret rukama visoko (slika 10).



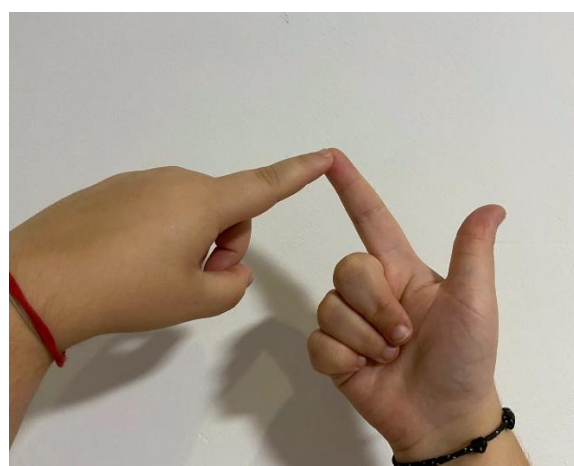
Slika 6.



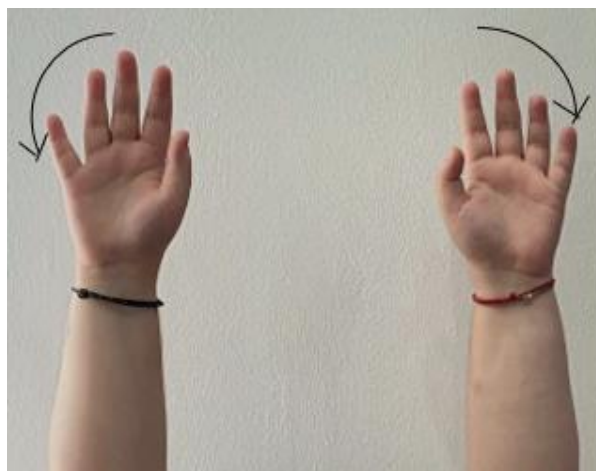
Slika 7.



Slika 8.



Slika 9.



Slika 10.

Dok izgovara stihove, odgojitelj istodobno slaže ploču sa duginim bojama koje na kraju tvore cijelu dugu:



Slika 11.



Slika 12.



Slika 13.



Slika 14.



Slika 15.



Slika 16.



Slika 17.

8.3. Igrajmo se

Igrajmo se ručicama, jedan, dva, plješćem ja. Dva i tri, plješćeš ti.

Igrajmo se nožicama, jedan, dva, stupam ja. Dva i tri, stupaš ti.

Igrajmo se prstićima, jedan, dva, mašem ja. Dva i tri, mašeš ti.

Zapjevajmo, zaigramo, jedan, dva, tra la la. Veseli smo ti i ja.

(Lj. Goran)

Odgojitelj pjeva pjesmu i izvodi pokrete (kada pjesma kaže da se plješće, odgojitelj plješće, na stupanje stupa, na mahanje maše), a u zadnjem stihu okreće se oko svoje osi. Dijete u drugim dijelima svakog stiha uključuje se pokretima.

8.4. Ovčice bovčice

Ovčice, bovčice,

Brale su cvijeće,

Bog im progovori:

Sakrij ovaj prst!

Izvor: Stihovi u pokretu - malešnice i igre prstima kao poticaj za govor (2011).

Djetetove ruke položene su na stol dlanom prema dolje. Odgojitelj dodiruje redom prstiće (slika 18), a kada dođe do kraja stihova, prstić na kojem je stao dijete savine (Velički i Katarinčić, 2011).



Slika 18.

8.5. Ide, ide bubamara

Ide, ide bubamara

Ne zna, ne zna

Gdje bi stala.

Doletjela je na tvoj dlan,

Bubamaro, hajde van!

Ove stihove možemo pratiti pokretima na različite načine. Jedan od njih je da odgojitelj može šetati prstom djeteta sve do dlana (slika 19), a kod zadnjeg stiha, miče ruku kao da je bubamara odletjela (Velički i Katarinčić, 2011). Osim toga, odgojitelj može kružiti kažiprstom iznad djetetova dlana pa se na njemu zaustaviti kao da je bubamara sletjela. Može se igrati i tako da, dok se pjesmica pjevuši, odgojitelj u ritmu dodiruje svaki prst na kojeg dođe zadnji slog, taj se skvrči. Na kraju, kada je šaka zatvorena, može se zamisliti da je bubamara ulovljena, pa polako otvaramo šaku, a bubamara „poleti“ (Herljević i Posokhova, 2002).



Slika 19.

8.6. Ptica

*Leti ptica
S grane na granu,
Svojim ptićima
Traži hranu.*

Izvor: Govor, ritam, pokret (2002).

Dlanovi su okrenuti prema tijelu. Palci su ispruženi i isprepleteni, a prsti su stisnuti, poput krila (slika 20). Zatim se rade pokreti naprijed – natrag, oponašajući pticu koja leti (Herljević i Posokhova, 2002).



Slika 20.

8.7. Ovaj palac

*Ovaj palac kruha prosi,
Kažiprst ga doma nosi.
Srednjak šuti, pa se ljuti,
Što prstenjak sve izjeda
A mezimcu ništa ne da.*

(narodna)

Izgovarajući tekst, hvatamo redom prstiće i lagano ih pomičemo naprijed – natrag.

8.8. Cvjetić

*Na livadi zelenoj cvjetić se stvorio,
Nježne žute latice polako otvorio.
Za svaku bubicu ima on dar –
Sladak i mirisan cvjetni nektar.*

Izvor: Govor, ritam, pokret (2002).

U prvom stihu dlanovi su skupljeni kao da se u njima držim cvjetić (slika 21). Zatim izgovarajući tekst u kojemu se on polako otvara, istodobno se otvaraju dlanovi (slika 22).



Slika 21.



Slika 22.

8.9. Obitelj

*Mama, tata, Ana, Jurica
I mali Ivica
Svi su sada tu.
U maloj kući stanuju.
Kada se vrata otvore
Tata obitelj u šetnju povede.*

*Izvor: Stihovi u pokretu - malešnice i igre
prstima kao poticaj za govor (2011)*

U prva dva stiha se redom dodiruje svih pet prstića. U stihu koji govori da su sada svi tu, raširimo svih pet prstiju. Zatim se prsti objiju ruku dodiruju jagodicama i čine krov. U predzadnjem stihu (*Kada se vrata otvore*) ruke se ispruže dlanovima okrenutima prema gore (slika 23). Konačno, u posljednjem stihu prsti jedne ruke hodaju po dlanu druge ruke (slika 24) (Velički i Katarinčić, 2011).



Slika 23.



Slika 24.

9. ZAKLJUČAK

Rano i predškolsko doba razdoblje je u kojemu se događa puno promjena na polju jezičnog razvoja. Dijete od rođenja komunicira sa svojom okolinom plakanjem i gukanjem, zatim dolazi razdoblje brbljanja u kojem dijete proizvodi različite nizove glasova. S vremenom će ti glasovi biti sve sličniji glasovima jezika kojim odrasli govore. Dijete brbljanjem ostvaruje komunikaciju s odraslima i okolinom koja ga okružuje te pažljivo sluša ljudski govor i tako ga kreće usvajati. Razvojem govora utječemo na ostala razvojna područja poput socio-emocionalnog, spoznajnog, kao i motoričkog razvoja koji tu ima veliku ulogu. Motorika je usko povezana s govornim razvojem jer je poznato da djeca koja zaostaju u razvoju fine i grube motorike, nerijetko imaju i teškoća u govoru. Zbog svega navedenog bitno je djetetu omogućiti da se aktivno kreće prostorom i istražuje svijet oko sebe. Govor je povezan s pokretom, što objašnjava činjenicu da, primjerice dijete u igri koristi gestu mahanja koja nosi značenje, a istodobno se u govoru pojavljuje riječ koja nosi to značenje (*pa – pa*). Geste i pokreti će uvijek pratiti govor, a tijekom odrastanja je to sve vidljivije. Unatoč tome, jezični razvoj djeteta je kod svakog drugačiji i ne odvija se istom brzinom kod sve djece. Za zdrav razvoj govora potrebna je zdrava okolina i govorni uzor koju dijete može slušati i tako usvajati pravilne obrasce govora. Govor odraslih mora biti jasan i prilagođen djetetu. Važno je od rođenja što više razgovarati, komentirati sve aktivnosti koje su usmjerene na dijete, pjevati mu dječje pjesme, uspavanke, koristiti brojalice i rimu. Veliku ulogu ima odgojitelj koji je, kao osoba koja s djetetom provodi veliku količinu vremena u odgojno-obrazovnoj ustanovi, glavni govorni uzor koji potiče govornu kompetenciju. Brojne su mogućnosti poticanja govora, a na odgojitelju je da odabere – hoće li to biti zajedničko druženje s djecom iz odgojne skupine, individualni razgovor, čitanje slikovnica, slušanja priča, igranja pokretnih igara, kroz simboličku igru ili pak neki drugi način. U odgojno-obrazovnom radu s djecom, odgojitelji koriste razne stihove, pjesmice i brojalice, ne samo jer su korisne za jezični razvoj, već kako bi ih potaknula na spontanu motoričku aktivnosti. Tijekom samog izvođenja aktivnosti u kojoj pjevaju, odgojitelji odmah mogu izvoditi i pokret.

Smatram da ću kao budući odgojitelj svakodnevno djeci nuditi aktivnosti kojima ću poticati govor stihovima i pokretima jer je to najprirodniji način djetetova izražavanja, za koji vjerujem da će ih djeca s lakoćom prihvatiti i rado ih izvoditi.

10. LITERATURA

Adams, K. (2007). *Probudite genijalca u svom djetetu*. Zagreb; Profil

Andrešić, D., Benc Štuka, N., sur. (2010). *Kako dijete govori*. Zagreb: Planet zoe d.o.o

Apel, K., Masterson, J. J. (2004). *Jezik i govor od rođenja do šeste godine*. Lekenik: Ostvarenje d.o.o.

Crnković, Milan (1982). *Dječja književnost: priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga

Crnković, M. i Težak, D. (2002). *Povijest dječje književnosti od početaka do 1955. Godine*. Zagreb: Školska knjiga.

Globučnik Žunac, A., Todorov, S., Ercegovac, P. (2022). *Komunikacijske kompetencije odgojitelja u Koprivničko-križevačkoj županiji*. Podravina: časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja, Vol. 21 No. 41, str. 204-213 <https://hrcak.srce.hr/clanak/406639> (preuzeto 22.8.2024)

Goran, LJ., Marić, Lj. (1987). *Zapjevajmo složno svi: zbirka pjesama i igara za djecu predškolske dobi: priručnik za odgajatelje*. Zagreb: Školska knjiga.

Gulan, T., *Jezik i mozak // Mozak i um: od električnih potencijala do svjesnog bića* / Šimić, N.; Valerjev, P.; Nikolić Ivanišević, M. (ur.). Zadar: Sveučilište u Zadru, 2020. str. 207-227 https://www.researchgate.net/publication/340265101_Jezik_i_mozak (preuzeto 7.7.2024)

Herljević, I. i Posokhova, I. (2002). *Govor, ritam, pokret*. Lekenik: OSTVARENJE d.o.o

Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Kuvač, J. (2004). *Jezik i spoznaja u ranom dječjem pripovijedanju*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Kuvač Kraljević, J. i Kologranić Belić, L. (2015). Rani jezični razvoj. U: Kuvač, Kraljević J. *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Likierman, H., Muter, V. (2007): *Pripremite dijete za školu*. Lekenik: Ostvarenje.

Neljak, B. (2009). *Kineziološka metodika u predškolskom odgoju*. Zagreb: Skriptarnica Kineziološkog fakulteta

Pavlić, I; Vuić, B. (2019). *Ritam i pjesnička slika kao poticaj govornom razvoju djeteta predškolske dobi*. U: T. Kokanović, S. Opić (ur.). Međunarodni znanstveno-stručni simpozij. Zbornik radova. Sisak: Dječji vrtić Sisak Stari. str. 88-96
https://www.bib.irb.hr:8443/1054816/download/1054816.Zbornik_radova_2019_DVSS_UFZ_G_.pdf (preuzeto 22.7.2024.)

Peteh, M. (1998). *Zlatno doba brojalice*. Zagreb: Alineja

Petrović-Sočo, B. (1997). *Dijete, odgajatelj i slikovnica*. Zagreb: Alinea

Posokhova, I. (2008). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece priručnik za roditelje*. Zagreb: Ostvarenje

Prebeg-Vilke, M. (1991). *Vaše dijete i jezik – materinski, drugi, strani*. Zagreb: Školska knjiga

Rade, R. (2009). *Stihovi, pjesmice i brojalice su poput udice*. *Dijete, vrtić, obitelj* : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, Vol. 15 No. 56, str. 29-31 <https://hrcak.srce.hr/clanak/243000> (preuzeto 9.7.2024)

Sindik, J., Boban, M. (2016). *Miljokazi razvoja predškolske djece – Studija na uzorku djece u hrvatskom predškolskom institucionalnom kontekstu*. Zagreb: Institut za antropologiju; Hrvatsko antropološko društvo.

https://www.researchgate.net/publication/311935168_MILJOKAZI_RAZVOJA_PREDSKOLSKE_DJECE_STUDIJA_NA_UZORKU_DJECE_U_HRVATSKOM_PREDSKOLSKOM_INSTITUCIONALNOM_KONTEKSTU (preuzeto 21.8.2024)

Solar, M. (1982). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Starc, B., Čudina – Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B. i Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Starc, I. (2023). *Aktivnosti za poticanje govora kod djece do 4 godine*. Varaždinski učitelj-digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje. Osnovna škola Ljubo Šercer, Kočevje, Slovenija, str. 201-206 <https://hrcak.srce.hr/303062> (preuzeto 10.8.2024.)

Šego, J. (2009). *Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju*. *Govor*, Vol. 26 No. 2, str. 119-149
<https://hrcak.srce.hr/clanak/244957> (preuzeto 14.8.2024)

Velički, V. i Katarinčić, I. (2011). *Stihovi u pokretu*. Zagreb: ALFA d.d.

Velički V. (2009). *Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću*. Metodika : časopis za teoriju i praksu metodikâ u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi, Vol. 10 No. 18, 80-91 <https://hrcak.srce.hr/file/63969> (preuzeto 6.7.2024.)

Vrsaljko, S. i Paleka, P. (2018). *Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja*. Magistra Iadertina, 13 (1), 139-159 <https://hrcak.srce.hr/217843> (preuzeto 8.7.2024)

Zalar, D. (2002). *Poezija u zrcalu nastave: Igre stihom i jezikom u susretima s djecom*. Zagreb: Mozaik knjiga

PRILOZI

Slika 1. *Vremenski prikaz razdoblja jezičnog razvoja* (prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015, str. 25)

Slika 2. *Miljokazi predjezičnog razdoblja* (prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015, str. 28)

Slika 3. *Struktura govornog jezika* (prema Likierman i Muter, 2007, str. 172)

Slika 4. *Miljokazi jezičnog razdoblja od prve do pete godine* (prema Kuvač Kraljević i Kologranić Belić, 2015, str. 31)

Slika 5. *Dijelovi velikog mozga važni za jezične funkcije* (prema Gulan, 2020, str. 210)

Slika 6. *Pokazivanje prstića*

Slika 7. *Kružni pokreti rukama iznad glave*

Slika 8. *Upiranje prstom*

Slika 9. *Pokazivanje sedmog prsta*

Slika 10. *Kružni pokreti rukama iznad glave*

Slika 11. *Prva boja duge - crvena*

Slika 12. *Druga boja druge - narančasta*

Slika 13. *Treća boja duge - žuta*

Slika 14. *Četvrta boja duge – zelena*

Slika 15. *Peta boja duge – plava*

Slika 16. *Šesta boja duge – modra*

Slika 17. *Sedma boja duge – modra*

Slika 18. *Dodirivanje prstića*

Slika 19. *Putanja prsta prema dlanu*

Slika 20. *Oponašanje ptice dlanovima*

Slika 21. *Položaj dlanova kao da je cvijet unutar njih*

Slika 22. *Otvaranje dlanova*

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Mihaela Adžaga, izjavljujem da sam ovaj završni rad na temu Poticanje govornoga razvoja djece rane i predškolske dobi stihovima i pokretima, izradila samostalno, pomoću stručne literature i mentorice te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

Vlastoručni potpis
